

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ І ЙОГО РОЛЬ
У ЗБЕРЕЖЕННІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

за спеціальністю: 242 Туризм
галузі знань: 24 Сфера обслуговування
на здобуття освітнього ступеню: Магістра
за освітньо-науковою програмою: Туризм

Магістерська робота
студентки денного відділення
Кузьоменської
Крістини Валеріївни

Науковий керівник:
д.геогр.н, проф. Смирнов І.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛІ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	8
1.1. Екологічний туризм: генеза, поняття, сутність, принципи	8
1.2. Світовий досвід розвитку екологічного туризму та його роль у збереженні навколишнього середовища	15
1.3. Методика дослідження.....	20
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ І ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	28
2.1. Стратегія розвитку екотуризму і збереження біорізноманіття природних зон	28
2.2. Система природоохоронних територій в Україні, організація охорони дикої природи.....	33
2.3. Розвиток екотуризму на природоохоронних територіях та в заказниках України	37
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ЗА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ	44
3.1. Показники економічної ефективності екологічного туризму	44
3.2. Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони НПП «Вижницький»	47
3.3. Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі заповідника «Михайлівська цілина».....	54
Висновки до розділу 3	58

РОЗДІЛ 4.УЧАСТЬ І ОЦІНКА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ ЕКОТУРИЗМУ	60
4.1. Готельний бізнес в системі екотуризму	60
4.2. Ресторанний бізнес в системі екотуризму	67
4.3. Проблеми і перспективи екотуризму, готельно-ресторанного бізнесу та розвитку природоохоронних територій.....	72
Висновки до розділу 4	78
ВИСНОВКИ	80
ЛІТЕРАТУРА.....	85
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Нині увага до екологічного туризму зростає, враховуючи тенденції підвищення негативного впливу антропогенного актора на довкілля, нераціонального споживання природних ресурсів, щонегативно позначається на загальній екологічній ситуації на планеті. Саме тому екологічний туризм є оптимальним та ефективним механізмом стримування цих негативних процесів. Метою екологічного туризму є не тільки задоволення пізнавальних інтересів туристів, а й до питань збереження навколишнього середовища.

Наразі екологічний туризм швидко розвивається та набуває популярності, що допомагає гармонізувати відносини між економікою, природою та людьми. В Україні розвиток екологічного туризму перебуває на початковому етапі, проте він є досить перспективним завдяки унікальним природним ресурсам країни і прагненню населення до відпочинку на природі. Екологічний туризм може суттєво покращити економічний та соціальний стан в країні. За його допомогою можна зміцнити взаємну довіру, збагатити культуру, налагодити міжнародні відносини й обмін туристами, покращити імідж і конкурентоспроможність України. Зважаючи на це, питання розвитку екологічного туризму в Україні є досить актуальним.

Аналіз досліджень. Питання екологічного туризму розглядаються в наукових і навчально-методичних працях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: В. В. Білецька, О. В. Верес, В. Г. Іванова, О. В. Килин, С. П. Кузик, М. П. Мальська, Н. Є. Паньків, Є. М. Петренко, О. П. Савіцька, С. П. Сосько, І. В. Тищукта ін. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених екологічному туризму, наразі ця проблема в Україні недостатньо вивчена.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення ролі екологічного туризму в збереженні навколишнього середовища на прикладі світового та українського досвіду.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- визначити генезу, поняття, сутність і принципи екологічного туризму;
- дослідити світовий досвід розвитку екологічного туризму та його роль у збереженні навколишнього середовища;
- дослідити стратегію розвитку екотуризму та збереження біорізноманіття природних зон;
- проаналізувати систему природоохоронних територій в Україні, організацію охорони дикої природи;
- проаналізувати розвиток екотуризму на природоохоронних територіях і в заказниках України;
- проаналізувати показники економічної ефективності екологічного туризму;
- дослідити економічну ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони та заповідника;
- проаналізувати готельний бізнес та ресторанний бізнес у системі екотуризму;
- розглянути проблеми й перспективи екотуризму, готельно-ресторанного бізнесу та розвитку природоохоронних територій.

Об'єктом дослідження є туристична галузь України.

Предметом дослідження є екологічний аспект туризму.

Методи дослідження: методи теоретичного узагальнення використовувались при вивченні теоретико-методичних аспектів екологічного туризму, методи систематизації та узагальнення – при вивченні системи природоохоронних територій в Україні, метод прогнозування – при аналізі перспектив розвитку напрямів удосконалення розвитку екотуризму в Україні.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг

роботи становить 92 сторінки. Список використаних джерел складається із 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛІ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Екологічний туризм: генеза, поняття, сутність, принципи

На сьогодні немає єдиного підходу до визначення екологічного туризму, науковці трактують його по-різному, вкладаючи при цьому в це поняття схожий зміст. Тому спочатку потрібно визначити дефініцію екологічного туризму. Сутність цього поняття дослідимо на предмет виявлення характерних ознак, специфіки функціонування екотуризму.

Наразі у світовому туризмі одночасно співіснують такі поняття, як зелений, екологічний, сільський, аграрний туризм, зміст та сфера впливу яких певним чином перетинаються. Екологічний туризм – це вид проведення свого дозвілля у формі постійного руху, похідного пізнання місцевих традицій та культури, ознайомлення з дикою природою, природними та історичними атракціями певної території. Тоді як сільський туризм – це вид проведення дозвілля у формі стаціонарного відпочинку з одночасною можливістю радіальних виїздів чи походів на невелику відстань [16, с. 119].

Т. І. Ткаченко виділяє таку спільну рису екологічного та сільського туризму, як бажання туристів відпочити на лоні природи та ознайомитись з нею, а їх головними відмінностями на його думку є характер занять під час відпочинку на природі (виробництво сільськогосподарської продукції, ознайомлення із особливостями сільського побуту, збирання ягід, грибів, лікарських рослин), місце розміщення туристів (дім в селі, ферма, об'єкти штучних та природних садів та парків), рівень доступу туриста до екологічно чистої продукції та рівень забруднення довкілля. Вчений вважає, що екологічний туризм є менш вимогливим до туристичної

інфраструктури та характеризується нижчоюресурсоемкістю, і відіграє суттєву роль у покращенні соціально-економічного розвитку територій, сприяє створенню нових робочих місць, охороні довкілля та культурних традицій [54, с. 203].

В. В. Папп вважає, що поняття «екологічний туризм» досить близьке за змістом до поняття «сільський зелений туризм». Проте між ними є різниця, оскільки об'єктом екологічного туризму виступає дика природа (первинні ландшафти, що не зазнали антропогенного впливу), а об'єктом сільського зеленого туризму – вторинні ландшафти (ландшафти змінені в процесі антропогенної діяльності людини). Крім того, готельно-пізнавальний вид туризму, щорозташований на сільських територіях, передбачає заняття різноманітними формами рекреації, без заподіяння шкоди довкіллю [36, с. 17].

Чітке визначення у своїх дослідженнях подає А. В. Бабкін, який усі малобюджетні види туризму, зокрема: екологічний, спортивно-оздоровчий, етнографічний, маршрутно-пізнавальний, сільський та інші, відносить до «зеленого туризму» на підставі того, що, вони відповідно доіснуючих визначень, передбачають відпочинок у природних екологічно чистих зонах аборегіонах, а також відвідування тих місць, що мають певний культурний та пізнавальний інтерес, що сприяє (за рахунок отриманих доходів) збереженню (або навіть покращенню) навколишнього середовища, зростанню добробуту місцевого населення тощо [3].

Термін «екологічний туризм» вперше щеу 1980 р. використав мексиканський економіст Г. Ц. Ласкурейн. На його думку, екологічний туризм є поєднанням подорожі з бережним ставленням до природних ресурсів та дозволяє поєднати емоції від знайомства з природою та вивчення зразків рослинного та тваринного світу з можливістю сприяти їхньому захисту. Подорож «природою» є найпростішою формою екотуризму, а вже більш розвинена його форма охоплює такі сфери, як світ тварин, рослин,

різні життєві форми, різні види економіки, культурну спадщину, охорону навколишнього середовища, суспільство та людину.

У табл. 1.1 наведено підходи науковців до трактування дефініції «екологічний туризм».

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності «екологічного туризму»[4; 11; 14; 22; 26]

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття
1	О. О. Бейдик [4]	це складова частина рекреаційної діяльності, при якій негативний вплив на навколишнє природне середовище і його елементи є мінімальним, передбачає гармонійне поєднання людини, природного середовища, засобів рекреації, рекреаційної інфраструктури.
2	М. Б. Біржаков	це спеціалізований вид дозвілля з яскраво вираженими науково-пізнавальними цілями; різновид природного туризму, який об'єднує людей, що подорожують з науково-пізнавальною метою.
3	О. Ю. Дмитрук [14]	інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності, який спрямований на гармонізацію відносин між туроператорами та туристами, природним середовищем і місцевими громадами, який реалізується через екологізацію всіх видів туристичної діяльності, екологічне виховання, екологічну освіту, охорону природи,
5	С. Кузик [22]	організація туризму на малозмінених людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, до яких належать території національних і ландшафтних парків, де здійснюються без шкоди екології тури вприроду
7	М. П. Мальська, В. В. Худо [26]	усі види туризму, що мінімально чи взагалі не впливають на навколишнє природне середовище та забезпечують рівновагу між туристом, природною та господарською діяльністю.
8	А. Ю. Гоцелюк [11]	науково-пізнавальний вид сільського зеленого туризму, переважно в сільській місцевості, розташованих у межах території національних парків, заповідних зон, природних парків, де передбачено обмеження щодо навантаження на територію та регламентовано види розважального відпочинку.

Дослідивши підходи до трактування сутності екологічного туризму можна сформулювати авторське визначення: це вид туристичної діяльності, яка передбачає організацію дозвілля на малозмінених людиною природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу і підтриманням соціально-економічного розвитку території.

Міжнародні організації також виробили свої визначення екологічного туризму, що загалом є дуже подібними, проте розрізняються в деталях. Саме

їхні загальні риси визначають сутність екологічного туризму, який на сьогодні є загальновизнаним у світі(табл. 1.2).

Визначення екологічного туризму міжнародними організаціями [44]

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття
1	Міжнародна організація екологічного туризму	Це відповідальна подорож у природні зони та області задля збереження довкілля та підтримання добробуту місцевих жителів.
2	Міжнародна спілка охорони природи	мандрівка з відповідальністю перед навколишнім середовищем по відносно непорушеним природним територіям задля відпочинку і вивчення природних та культурних цінностей, що сприяє охороні природи, спричиняє мінімальний вплив на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів та отримання ними переваг від цього
3	Міжнародне екотуристичне товариство	це відповідальна мандрівка у природні території, яка сприяє охороні довкілля і підвищує добробут місцевого населення
4	Всесвітній фонд дикої природи	це туризм, який передбачає мандрівки у місця з відносно недоторканою природою, задля отримати уявлення про природні і культурно-етнографічні особливості цієї місцевості, що не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона навколишнього середовища та природних ресурсів стають вигідними для місцевого населення
5	Міжнародний союз охорони природи	це подорож з екологічною відповідальністю у відносно непорушених природних зонах з метою вивчення та насолоди природою та культурними пам'ятками, що сприяє збереженню природи, має м'який вплив на навколишнє середовище та забезпечує активну соціальну діяльність
6	Світовий фонд охорони природи	це туризм, що включає поїздки в місця з відносно незайманою природою, щоб отримати уявлення про природні, культурні та етнографічні особливості району, що не порушує цілісності екосистеми і створює такі економічні умови, в яких захист природних ресурсів стає корисним для місцевого населення

Крім того, існує досить багато інших визначень, але саме їх спільні риси дають можливість виокремити основні принципи екологічного туризму. Дотримання принципів екотуризму дає можливість виокремити його серед інших видів туризму і зумовлює його соціальне значення.

Екологічний туризм охоплює інші види туризму: відпочинковий, краєзнавчий, пригодницький при умові, що турист, який бере участь в екологічному турі, не втручається у природні екологічні системи, виражає повагу до довкілля та культури місцевих жителів, а його туристичні витрати поповнюють фонди охорони природи і місцевих мешканців [51, с. 36].

Екотуризм підвищує екологічну свідомість як туристів, так і місцевого населення, яке відчувши зацікавленість туристів регіоном, починає

більшецінувати свої природні багатства і брати участь в їхній охороні. Екотуризм забезпечує надходження фінансових ресурсів на догляд природних парків, підтримку охоронних програм, видання карт та брошур.

Серед основних завдань екотуризму слід відмітити [51, с. 37]:

- 1) спілкування з природою та використання природних ресурсів;
- 2) уникати виникнення шкоди природі чи мінімізувати її;
- 3) направленість на екологічну освіту та виховання;
- 4) збереження об'єктів місцевої соціально-культурної сфери;
- 5) економічна ефективність екотуризму, забезпечення сталого розвитку там, де він здійснюється.

Головними властивостями екологічного туризму є такі:

– екологічний туризм – це в першу чергу подорожі, відвідування природних територій, представлених переважно національними і природними парками, резерватами та іншими типами природних територій, які охороняються державою:

– екологічний туризм передбачає наявність визначених правил поведінки туристів, їхнє дотримання є ключовою умовою успішного розвитку туристичної галузі;

– екотуризм характеризується доволі слабким негативним впливом надокілля, тому його деколи ще називають «м'яким» туризмом. Це головна причина через яку екологічний туризм став практично єдиним дозволеним законодавством видом використання природних ресурсів в рамках територій, які особливо охороняються;

– екотуризм передбачає наступне: місцеві жителі не тільки працюють як обслуговуючий персонал, але й продовжують жити на природних територіях, які охороняються, вести звичайний спосіб життя, займатися традиційними видами економічної діяльності, які забезпечують м'який режим природокористування. Звісно, що це приносить певний прибуток місцевим мешканцям, сприяє їх соціально-економічному розвитку;

– екотуризм поєднує розваги, відпочинок, екологічну освіту для туристів [51, с. 38].

Головними принципами екологічного туризму є:

- відвідування збережених природних територій;
- стале, невиснажливе використання природних ресурсів, збереження природного, соціального та культурного різноманіття;
- екологічна навчання туристів, їх участь у місцевих природокористувальних та культурних діях;
- доскональне планування екологічних турів, комплексний підхід до їхньої розробки і проведення;
- інтеграція екологічного туризму в державні програми та плани регіонального розвитку;
- участь місцевого населення в розвитку екологічного туризму та отримання ним фінансових переваг від цієї діяльності;
- «подорож в природу» – головний зміст цих подорожей полягає в «знайомстві з природою, місцевими звичаями та культурою»;
- економічна ефективність та внесок в сталий розвиток відвідуваних регіонів.

Таким чином, принципи екологічного туризму націлені на покращення добробуту місцевого населення і зменшення негативного впливу туристичних потоків на навколишнє природне середовище. Основною ідеєю екологічного туризму є піклування і збереження навколишнього середовища, яке використовується для туристичних цілей.

1.2. Світовий досвід розвитку екологічного туризму та його роль у збереженні навколишнього середовища

Світовий екологічний туризм протягом останніх десятиліть розвивався доволі швидко, а високий темп його розвитку забезпечив умови ефективного функціонування туристичного ринку і його стратегічного розвитку навіть при несприятливих економічних умовах і значного збільшення факторів ризику.

Основою для розвитку екологічного туризму в кожній країні є її унікальні природні ресурси і природні території, що охороняються, біорізноманіття, природні об'єкти, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Наземні території, що охороняються, в світі приймають більш восьми мільярдів рекреаційних відвідувачів в рік [25, с. 56]. До числа країн, які мають значні природні ресурси, відносяться країни, які займають перші 10 позицій в міжкраїновому Індексі конкурентоспроможності подорожей і туризму за такими показниками, як кількість природних об'єктів всесвітньої спадщини, загальна кількість відомих видів ссавців, птахів і земноводних, частка охоронюваних територій (%) від всієї сухопутної території. Всього в 2018 р. таких країн було 25, серед яких п'ять (Бразилія, Венесуела, Індія, Китай, Мексика) займають лідируючі позиції відразу по двома показниками, що дає їм можливість зосередитися на екологічному туризмі з отриманням вигод від його розвитку.

Разом з тим екологічний туризм динамічно розвивається і на територіях, які мають унікальні характеристики природного середовища та культури в кожному окремому місці відвідування.

Зміни в поведінці туристів і прагнення до нових автентичних вражень створюють сприятливий ґрунт для розвитку екотуризму, що пропонує різноманітні враження найвибагливішим туристам. Існуючі в світі бізнес-практики екотуризму охоплюють туристичні підприємства (туроператор/

готель), туристичні маршрути, територій, що охороняються, локальні поселення, регіональні та міжрегіональні спеціалізовані програми.

Державна політика світових країн у сфері екологічного туризму суттєво відрізняється. Заслугує на особливу увагу специфіка екологічної туристичної політики Кенії, яка обумовлена необхідністю вирішення двоєдиного завдання, з одного боку – збереження представників Великої кенійської п'ятірки (лев, слон, гепард, носоріг, буйвол), з іншого – створення умов для сталого розвитку екологічного туризму. За довгі роки браконьєрства тваринний світ Кенії помітно постраждав та потребує особливого захисту, тому з січня 2018 року питання розвитку туризму та дикої природи в Кенії відносяться до ведення одного органу влади – Міністерства туризму і дикої природи [60, с. 98].

У країні діє Національна програма довгострокового розвитку туризму 2030, згідно з якою африканське сафарі є одним з двох головних туристичних продуктів Кенії. Для його підтримки і розвитку передбачені заходи у всіх національних парках країни з розробки та просування туристичного продукту через зміцнення існуючих і розвиток нових можливостей (фототури, проведення наукових досліджень, залучення кінематографа), залученню державних і приватних інвестицій на формування туристичної інфраструктури, роботу з місцевим населенням, підготовку професійних кадрів.

У Монголії діє стандарт екологічно чистого житла і будинків відпочинку в межах національних парків (MNS 6426: 2013) що використовується до національних осель монголів – юрти, яка є екологічним і економічним видом житла, легко перевозиться, швидко встановлюється практично в будь-якому місці і повсюдно використовується для розміщення туристів.

Високо шануються цінності екологічного туризму, в Норвегії. У 2014 р. Норвезька рада з туризму повідомила про активний розвиток екотуризму в країні. Наринку екологічного туризму країни діють відповідні

туристичні фірми, що проявляють турботу про своїх клієнтів, навколишнього середовищі і місцевого суспільства, частиною якого вони є. Більшість туристичних об'єктів Норвегії мають екологічні сертифікати.

Доситьцікавийдосвід Коста-Ріки, країни-піонера всфері екологічного туризму. Поряд з невеликими еко-курортами, які надають високоякісний відпочинок без нанесення шкоди навколишньому середовищу, завдяки повторному використанню відходів, енергозбереження, реалізується нова модель комфортабельного екотуризму за допомогою створення екологічно сприятливого, чутливого до культури і автентичного цільового курорту Сасіке на площі в 260 га.

Визнаючи величезний ресурсний потенціал та історичні традиції розвитку екологічного туризму США, необхідно акцентувати увагу на розвитку системи національних стежок в цій країні, яка включає 11 національних стежок, 19 історичних стежок та велику кількість стежок на рівні штатів. Відповідно до Закону США про систему національних стежок (1968 р.) національні туристичні стежки мають важливе значення при створенні умов для відпочинку та охорони території, для обмеження ерозії ґрунту в сільській місцевості або створення буфера для заболочених місць і місць проживання диких тварин вздовж водних шляхів. У країні діють стандарти для проектування, будівництва і обслуговування туристичних стежок [60, с. 101].

Досвід створення національних стежок в США та інших країнах, які є лідерами екологічного туризму (Австралія, Німеччина, Канада, США, Японія) вказує на її призначення в якості вихідної інфраструктури для перебування на природних територіях. Така інфраструктура включає саму національну туристичну стежку та її інженерне забезпечення, обладнані шляхи переміщення з мостами, переходами через перешкоди, сходами до воді, поручнями та бордюрами, маркуванням та інформаційними щитами вздовж національної туристичної стежки; обладнані місця зупинок з

вогнищами, місця для наметів, навіси, притулки, місця утилізації сміття, інформаційно-візитні пункти.

У кожній країні створені і активно діють некомерційні організації, які об'єднують учасників екологічного туризму (місцеві спільноти, підприємства екотуризму, громадські та природоохоронні організації), і займаються питаннями координації екологічно-туристичної діяльності на території держави, розробкою екологічно-туристичної політики, активізацією екологічного руху щодо захисту та збереження природних територій, навчальними програмами, просуванням екологічних турів [25 с. 57].

У Німеччині, яка вважається визнаному лідером в ЄС за розвитком екотуризму, некомерційна організація «Екологічний туризм в Європі» бере активну участь у просуванні сталого туризму, проводить спільно з іншими організаціями проекти всередині країни і за кордоном для розвитку сталого туризму в регіонах, наприклад, в заповідниках і гірських регіонах.

У Кенії в питаннях розвитку екологічного туризму Міністерство туризму і дикої природи Кенії активно співпрацює з асоціацією «Екотуризм Кенії», що заснована в 1996 р. та є лідером в Африці в області добровільної сертифікації туризму. Діяльність організації спрямована на формування сталого розвитку «екологічного туризму», збереження природних і культурних особливостей країни шляхом розвитку туризму, залучення етнічних спільнот у формування відповідального туристичного середовища, підвищення галузевих стандартів якості, підтримка ініціатив зі збереження дикої природи, координацію і взаємодію зацікавлених організацій.

У Монголії діє національне товариство екотуризму Монголії (MNETS) в якості соціально орієнтованої неурядової організації. MNETS активно співпрацює з аналогічними міжнародними організаціями, бере участь в реалізації науково обґрунтованих проектів дослідження впливу туризму на навколишнє середовище з метою сприяння розвитку сталого туризму в Монголії, активно взаємодіє з урядовими організаціями та зацікавленими організаціями з метою формування «мереж» екотуризму в

заповідних районах Монголії в якості інструменту захисту довкілля. У рекламній діяльності MNETS надає важливого значення поширенню правдивої інформації про земельні ресурси екотуризму в Монголії по всьому світу за допомогою підготовки оглядових матеріалів про захист навколишнього середовища і природокористування, про інтереси місцевого населення і можливі шляхи вирішення його соціальних проблем [63, с. 322].

В Японії основними некомерційними організаціями з питань екотуризму є «Японська асоціація екологічного туризму» і «Японський центр екологічного туризму». Питаннями екотуризму на місцях займаються «Ради з розвитку екологічного туризму», яких в Японії налічується 35, наприклад, Рада з розвитку екотуризму «Сіраки».

Членами Рад є представники органів місцевого самоврядування, туристичних фірм та представники різних громадських некомерційних організацій. Усі Ради щодо розвитку екотуризму займаються питаннями розробки нових екологічних турів, залученням нових суб'єктів для спільної роботи з розвитку екотуризму, проведенням науково-дослідних заходів і рекламних кампаній по залученню внутрішніх та іноземних туристів, навчання місцевих гідів, оформлення і подачі заявок на фінансування діяльності Рад.

У багатьох країнах застосовуються різноманітні економічні та громадські заходи стимулювання співпраці місцевих громад і туроператорів з метою сталого туризму, включаючи і екотуризм. Так, в Монголії заходами підтримки екотуризму є надання земельних ділянок в оренду на території територій, які охороняються, пільгове оподаткування.

Державна підтримка розвитку екотуризму у Франції включає програми навчання місцевих жителів, зацікавлених у розвитку цих видів послуг. В Японії державна підтримка здійснюється у формі виділення коштів на екологічну рекламу об'єктів екотуризму, прийняття адміністративних заходів щодо порушників норм екологічного права та регулювання доступу туристів в природні і культурно-історичні зони, що охороняються, виділення

грантів на розвиток екотуризму за заявками Рад з розвитку екологічного туризму.

Більшість країн, які поділяють такий з найважливіших принципів екотуризму, який полягає в підтримці збереження природних територій за допомогою отримання місцевою громадою економічних і соціальних вигод, а також шляхом підвищення обізнаності як місцевих жителів, так і туристів про необхідність збереження природних і культурних цінностей. Іншими словами, екотуризм повинен приносити користь місцевій громаді, природним екосистемам і туристам.

У цьому контексті в Китаї при організації річкових турів по ділянках річок з унікальною біологічною і культурною цінністю забезпечується збереження незайманих річкових русел і сприяння розвитку місцевих громад уздовж річок [60, с. 48]. В якості консультантів беруть участь представники місцевих громад, які консультують як співробітникам, так і учасників поїздки, щодо того як правильно вести себе в місцях відвідування. Місцеві табори, маршрути для піших прогулянок, практика фотографування, а також стиль і тривалість відвідувань сіл регулюються у відповідності до рекомендацій місцевих жителів.

Також концепції екотуризму в багатьох країнах містять освітній компонент, перш за все за допомогою реалізації програм навчання місцевих жителів, зацікавлених у розвитку екотуризму. Через освіту і залучення в практичні заходи здійснюється вплив на зміну поведінки і виховання екологічної відповідальності місцевих підприємств, громад та туристів.

1.3. Методика дослідження

Розвиток екологічного туризму, як специфічного сегмента туристичного ринку знаходиться у тісному взаємозв'язку із такими важливими галузями економіки регіонів, як транспорт, сільське господарство, торгівля, зв'язок, будівництво тощо, одночасно виступаючи каталізатором їх

комплексного розвитку. Сьогодні у туристичному секторі екологічний туризм займає певну нішу.

Наукові дослідження свідчать, що прискорений розвиток екологічного туризму може відіграти роль каталізатора структурної перебудови регіональної економіки, забезпечити їх демографічну стабільність і розв'язати їх соціально-економічні проблеми. Дослідження розвитку екологічного туризму та процесів стимулювання розвитку підприємництва у туристичній галузі можна поділити на теоретичні, що пов'язані з виробленням науково-методичних засад регіональної організації використання усього природно-ресурсного потенціалу екологічного туризму, і прикладні, головною метою яких є вироблення рекомендацій для покращення рівня регіонального розвитку екологічного туризму та покращення ефективності функціонування туристичних підприємств.

Сьогодні з'явилися нові підходи до дослідження розвитку екологічного туризму, що пов'язані з розширенням предмета дослідження, який охоплює регіональні особливості здійснення туристичної діяльності. Цей розвиток С.П. Кузик пояснює такими причинами [23, с. 87]:

- відсутністю необхідного масиву статистичних даних щодо кількості відвідувань в екологічному туризмі;
- відносно малою кількістю фундаментальних праць у галузі екологічного туризму;
- зв'язками екологічного туризму з соціологією;
- використанням нетрадиційних методів дослідження (спостереження, інтерв'ю, анкетування тощо);
- специфічністю предмета дослідження, що тісно пов'язаний з природним та суспільно-культурним середовищем.

Важливим фактором, стали також зміни у самій туристичній галузі – незначне колись використання природного потенціалу в туризмі через його елітарність та малочисельність у середині минулого століття сьогодні перетворилося на бездумне використання наявних туристичних та природних

ресурсів, через зростання його масовості, оскільки туризм охопив значні верстви населення

Теоретико-методологічну основу даного дослідження становить комплексний міждисциплінарний підхід, який заснований на принципах взаємозв'язку та взаємозалежності форм соціально-гуманітарного знання. Дякуючи гуманітарним дослідженням екологічного туризму в науковий обіг введено, описано та ідентифіковано емпіричні та фактологічні знання з досліджуваної проблематики. Соціальні дослідження екологічного туризму дали можливість виявити типологію екотуризму, його сутнісні функціональні та структурно-системні характеристики як культурно-історичного явища.

Також теоретичну основу даного дослідження становлять глобалізаційні теорії. Зародження глобалістики у процесі пошуку своєї ідентичності між провінційною ізоляцією та глобальною однорідністю сприяє розвитку екологічного туризму як засобу пізнання природного багатства планети. Під час проведення дослідження було використано систему підходів та методів, що характерні для гуманітарних наук, специфічні методи, що використовуються під час історіографічних та міждисциплінарних досліджень. Проведене дослідження ґрунтується на соціальному, культурному підході та комплексі інших методів, зокрема: методу системного аналізу, порівняльно-історичному методі, історіографічному методі, проблемно-хронологічному методі, ретроспективному методі, наукометричному методі тощо.

Важливим теоретико-методологічним підходом у дослідженні екологічного туризму є культурологічний, який набуває статусу загальнонаукової методології, через багатоплановість, багатовимірність культури в цілому та культурології зокрема, які формуються на межі гуманітарних та соціальних знань про природу, суспільство, людину. Основна ідея цього підходу полягає у цілісності, яка говорить про те, що вивчення окремих періодів у розвитку українського екологічного туризму охоплює явища, факти, події культури в їхньому взаємодії та розвитку.

Також важливого значення у визначенні особливостей екологічного туризму набуває історіографічний метод, який дав можливість підбити підсумки дослідження за допомогою порівняльного аналізу дослідницьких орієнтацій, поширених концепцій, тощо. Цей аналіз дав можливість осмислити основні наукові тенденції щодо розвитку екологічного туризму, виявити головні аспекти вивчення даної теми, порушити актуальні питання, які сьогодні цікавлять представників туристичної галузі.

Сучасний етап розвитку екологічного туризму, наголошує на природних та культурно-історичних особливостях природних територій, а також соціальних рисах, не тільки для забезпечення планової підтримки їх економічного розвитку, але й для орієнтації регіону на вигідні позиції в системі туристичного ринку за допомогою відмінних рис місцевого туристичного продукту. Використання території для цілей екологічного туризму слід розглядати як зовнішній прояв типу господарської діяльності, кінцевий результат процесу взаємодії суспільства із навколишнім природним середовищем.

Розглядаючи певну територію, ми маємо справу не стільки з одним цілим чи одним рівнем цілісності, скільки з різними «зрізами» цього об'єкта, які демонструють певну картину цілого. Наприклад, природно-екологічний «зріз» визначає можливості організації на певній території функціонування виробництва з погляду ресурсної забезпеченості та взаємозв'язки складових навколишнього середовища. Екологічний зріз дозволяє визначити можливості насичення цієї території виробничими об'єктами без шкоди для навколишнього природного середовища. Соціальний зріз свідчить про взаємодію виробництва з іншими елементами навколишнього середовища, для того, щоб соціальний стан залишався на задовільному рівні.

Таким чином, комплексне дослідження території складається в цілісному розгляді тріади «суспільство – господарство – природа», взаємодія між складовими якої перебуває на перетині трьох середовищ: природно-екологічного, соціального та економічного.

Природно-екологічний блок передумов формування екологічного туризму становлять: природні ресурси, природні умови, природоохоронні території, специфіка екологічного потенціалу території.

Зарубіжний досвід свідчить про економічну доцільність використання в системі екологічного туризму природних ресурсів природоохоронних територій, у числі яких виділяють національні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки. Важливою рисою цих територій є територіальна концентрація на невеликій за площею місцевості природно-ресурсного потенціалу та його раціонального використання в сполученні з культурно-виховними заходами, які сприяють вихованню природоохоронного світогляду.

Очевидно, що в умовах ринкової економіки потрібно здійснювати обов'язковий облік специфіки природної території, її особливості з погляду одержання максимального еколого-соціально-економічного ефекту від використання. Ігнорування цього аспекту може привести до порушення гранично допустимого рівня експлуатації території, зумовленого її природно-ресурсним потенціалом, щорано чи пізно приведе до масштабного соціально-економічного збитку, розмір якого може перевищити розмір отриманого прибутку. Тому не випадково природно-екологічний блок передумов формування системи екологічного туризму включає специфіку екологічного потенціалу території, яка проявляється в екологічній ємності, рівні антропогенної стійкості ландшафтів до зовнішнього впливу.

Екологічна ємність території являє собою граничну можливість природної сфери протистояти деградації під впливом антропогенного і техногенного навантажень. Кількісне вираження екологічної ємності має вигляд:

$$E_i = P_i * P_{дні}$$

де E_i – екологічна ємність i -ої території;

P – площа i -ої території;

Пдні – коефіцієнти гранично припустимих антропогенних навантажень на одиницю площі і-ої території.

Загальна гранично припустиме навантаження має дві складові – антропогенну, що відбиває ступінь впливу населення на територію, що не приводять до втрати її здатності до самовідновлення, і, відповідно, – техногенну, котра відбиває можливі прямі і непрямі впливи господарства на природне середовище території, без необоротних порушень.

У числі соціальних передумов формування системи екологічного туризму, доцільна наявність культурної спадщини – визначних природних чи культурних пам'ятників, інших об'єктів культурно-історичної спадщини території.

Використання в екскурсійних цілях перерахованих вище об'єктів історичної та культурної спадщини дозволить сполучити задоволення духовних та фізичних потреб населення в процесі екологічного туризму.

Для організації екологічного туризму важливе значення має наявність пристосованого для прийому туристів житлового фонду. Слід відзначити, що підвищити рівень привабливості житла, яке використовується в системі екологічного туризму, може його оформлення та архітектура в стилі етнографічних традицій певної місцевості.

Важливою передумовою функціонування екологічного туризму виступає транспортна інфраструктура, яка включає наявність різних видів транспорту, системи зв'язку, що дозволяє наблизити потенційних виробників та споживачів туристичного продукту, забезпечити, доступність об'єктів рекреаційного значення.

Висновки до розділу 1

На сьогодні екологічний туризм є невід'ємною складовою збалансованого розвитку територій та розглядається як

ефективний інструмент державної політики у сфері рекреації і засіб економічного розвитку як певних регіонів, так і цілих країн.

Дослідивши підходи до трактування сутності екологічного туризму, можна сформулювати авторське визначення: це вид туристичної діяльності, яка передбачає організацію дозвілля на малозмінених людиною природних ландшафтах без заподіяння шкоди довкіллю і підтриманням соціально-економічного розвитку території.

Основними принципами екологічного туризму є: відвідування збережених природних територій; стале, невиснажливе використання природних ресурсів, збереження природного, соціального та культурного різноманіття; екологічна навчання туристів, їх участь у місцевих природокористувальницьких культурних діях; досконале планування екологічних турів, комплексний підхід до їхньої розробки і проведення; інтеграція екологічного туризму в державні програми та плани регіонального розвитку; участь місцевого населення в розвитку екологічного туризму та отримання ним фінансових переваг від цієї діяльності; «подорож в природу» – головний зміст цих подорожей полягає в «знайомстві з природою, місцевими звичаями та культурою»; економічна ефективність та внесок в сталий розвиток відвідуваних регіонів.

Основою для розвитку екологічного туризму в кожній країні є її унікальні природні ресурси і природні території, що охороняються, біорізноманіття, природні об'єкти, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Концепції розвитку екологічного туризму в багатьох країнах містять освітній компонент, реалізуються програми навчання місцевих жителів, зацікавлених у розвитку екотуризму.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчать про те, що прискорений розвиток екологічного туризму може стати тим каталізатором, що забезпечить структурну перебудову регіональної економіки, забезпечить демографічну стабільність та розв'яже регіональні соціально-економічні проблеми.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ І ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Стратегія розвитку екотуризму і збереження біорізноманіття природних зон

Зарахунок вдалого географічного положення Україна має різноманітні природні і рекреаційні ресурси, що можуть бути використані в розвитку екологічного туризму. Зокрема, в Україні площа рекреаційних територій складає близько 13% території країни, проте розвиток природно-заповідних територій бажає кращого внаслідок браку державного фінансування [46, с. 239]. Крім того, є інші проблеми, які ускладнюють розвиток екологічного туризму на природоохоронних територіях України, зокрема:

- відсутність моніторингу природоохоронних територій;
- нерозвинута туристична інфраструктура;
- мала кількість розроблених маршрутів та програм для екологічних турів;
- брак професійних кадрів, які спеціалізуються на екологічних турах;
- недостатня поінформованість потенційних споживачів про екологічні тури;
- недосконалість механізму залучення місцевих жителів до надання послуг з екологічного туризму.

Тому розвиток екологічного туризму в Україні є одним з ключових стратегічних напрямків. Наразі, серед внутрішніх туристів екологічний туризм не користується популярністю. Через це, туристичні фірми туроператори не організовують екологічні тури, а лише проводять екскурсії в природно-заповідному фонді країни. Проте назвати ці екскурсії екологічними не завжди можна, оскільки не всі дотримуються принципів екологічного

туризму, івідносяться до пізнавальних турів. Незважаючи на це, в Україні є туристичні компанії, які частково або повністю спеціалізуються саме на екологічному туризмі.

Сьогодні екологічний туризм в Україні організують переважно в межах природно-заповідних територій, біля річок, тобто розвиваються наступні форми екотуризму [42, с. 204]:

- екскурсії екологічними туристичними стежками;
- піший спортивно-оздоровчий екологічний туризм;
- подорожі на велосипедах;
- пізнавальні подорожі;
- водний екотуризм (рафтинг, сплав на байдарках, прогулянки на човнах тощо);
- фотополювання, спостереження за птахами;
- спостереження за тваринами;
- краєзнавчі, ботанічні, зоологічні, археологічні подорожі;
- наукові тури;
- гірські подорожі.

Запровадження екологічних турів на туристичному ринку України добре сприяє збереженню її природного середовища, тим самим підтримує туристичну привабливість територій. Екологічний туризм є одним з особливих напрямків туризму в Україні, оскільки він може успішно розвиватися на туристичному ринку навіть в умовах економічного спаду. Основною умовою його розвитку є допомога з боку держави і еколого-просвітницька діяльність серед населення.

Що стосується нормативно-правового регулювання екологічного туризму в Україні, то є декілька законів стосовно екологічної туристичної діяльності, зокрема, ЗУ «Про охорону навколишнього середовища», ЗУ «Про туризм», ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ЗУ «Про тваринний світ», ЗУ «Про підприємництво», ЗУ «Про охорону рослинного світу».

Найбільший внесок у розвиток нормативно-правової бази в Україні роблять такі національні та міжнародні організації: Національний екологічний центр України, Всеукраїнська екологічна ліга; Українська Асоціація активного та екологічного туризму, Міжнародний союз з охорони природи, Всесвітній фонд дикої природи, Міжнародна екологічна організація, Всесвітня туристична організація.

Центральним органом виконавчої влади щодо питань екологічного туризму в Україні є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. Міністерство забезпечує нормативно-правове регулювання [65]:

- охорони і використання природно-заповідного фонду;
- раціонального використання, відтворення та збереження об'єктів рослинного і тваринного світу, ландшафтного і біорізноманіття;
- формування і використання існуючої екологічної мережі;
- відтворення і охорони водних об'єктів та інших природних ресурсів.

В Україні є території, придатні для розвитку екологічного туризму в його класичному розумінні, тобто території, на яких поєднані змінені людиною ландшафти та місцеві етнокультурні особливості. Найбільш цікавим для екологічного туризму є Карпатський регіон, який розташований на території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької областей. Карпатський регіон відзначається в першу чергу унікальними гірським і передгірськими ландшафтами; значними рекреаційними ресурсами (цілюще гірське повітря, мінеральні води, мальовнича природа, можливості для зимових видів туризму, наявність національного природного парку, заказників, великої кількості унікальних пам'яток природи тощо.)

Наступним регіоном, перспективним з точки зору екологічного туризму, є Полісся, розташоване на території Рівненської, Волинської, Житомирської, Чернігівської областей. Природа Полісся цікава своїми багаточисленними лісовими угіддями, озерами, грибними місцями і ягідниками.

На території Поділля, що входить до складу Хмельницької, Тернопільської, Вінницької областей, знаходиться мальовнича природа Товтрів, Подільської височини, каньйону р. Дністер, велика історико-культурна спадщина (фортеці, замки, місця релігійного туризму).

Центральна Україна представлена Київською, Полтавською, Черкаською, Кіровоградською областями. Тут екологічний туризм розвинутий менше, проте потенціал для його розвитку є: природний, історичний, соціально-економічний. Особливістю цього регіону є наявність і близькість потенційних туристів – жителів столиці та іноземців, які концентруються переважно у столиці. Багатство природно-рекреаційного потенціалу, велика кількість історичних пам'яток, порівняна близькість до основних промислових центрів сприяють розвитку екологічного туризму в Центральному регіоні [53, с. 102].

Східний регіон – це Сумська і Харківська області. Відзначається також мальовничою природою, проте дика природа внаслідок промислового розвитку збереглася менше.

У Придніпров'ї (Дніпропетровська і Запорізька області), як відомому промислового регіоні, потенціал екологічного туризму значно менший. Його розвиток може бути спрямований на здійснення відпочинку вихідного дня для жителів промислових міст.

Донецька і Луганські області є найбільш густонаселеними територіями України з найбільшим промисловим комплексом та екологічними проблемами. Екологічний туризм тут слабо розвинений, а враховуючи ситуацію із веденням бойових дій, найближчі його перспективи не дуже оптимістичні.

Південний (Причорноморський) регіон розташовано на території Одеської, Херсонської, Миколаївської областей, АРК. Близькість Чорного і Азовського морів, приємний теплий клімат сприяють розвитку екологічного туризму.

Сприяє розвитку екологічного туризму також значне її біорізноманіття, так займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє не менше 35% її біорізноманіття, та за цим показником випереджає практично всі європейські країни. Сприятливі фізико-географічні умови, вдале географічне положення України, сприяли формуванню багатого тваринного та рослинного світу, який налічує більше 70 тис. видів. Це обумовлено тим, що на відносно невеликій території України представлено біоти чотирьох природних зон. До того ж Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів птахів та тварин [53, с. 103].

Флора і мікобіота України налічує понад 28 тис. видів, у тому числі: грибів – 5,2 тис. видів (проте враховуючи їх неописану частину, загальна кількість грибів може перевищувати 15 тис. видів), водоростей – 5 тис., лишайників – 1,3 тис., мохоподібних – 763, вищих рослин – 6,1 видів. Найбагатшими флористичними регіонами є Кримські і Карпатські гірські масиви (2220 та 2012 видів відповідно) [6].

Проте, незважаючи на це, біорізноманіття України скорочується під впливом різних процесів, зокрема:

- зміни клімату;
- надмірної експлуатації забруднення територій;
- зміни в землекористуванні;
- зростаючого рівня рекреаційного навантаження;
- незначної площі природних біотопів;
- швидких темпів змін і деградації біотопів;
- недостатньої забезпеченості охорони природних територій;
- недосконалої законодавчої бази, що не враховує специфічні

умови екології регіонів.

Так, в Україні спостерігається антропогенне забруднення радіонуклідами, важкими металами, стійкими органічними сполуками, відмічено прояви деградації синантропізації екосистем, що загрожує

втратою гено-, цено- і екофонду і формує соціально-екологічний дискомфорт населення.

З метою запобігання скороченню біорізноманіття в Україні країні розроблені та запроваджені програми, що спрямовані на охорону, збереження і відновлення біорізноманіття. Також для збереження біорізноманіття необхідно змінити відношення до нього вагарному комплексі, лісництві та рибальстві, тому що ці сфери діяльності залежать від біорізноманіття та чинять на нього постійний вплив. Широке впровадження в сільське господарство і лісництво пермакультурних методів господарювання дасть можливість одержувати якісні продукти харчування з мінімальною шкодою для природних екосистем.

2.2. Система природоохоронних територій в Україні, організація охорони дикої природи

У всьому світі природоохоронні території використовуються для організації екологічно-туристичної діяльності. В Україні, згідно з статтею 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», «території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) використовуються у природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища» [39].

Одним із видів діяльності природно-заповідного фонду в Україні є рекреаційна діяльність. Заповідними територіями і об'єктами природного походження є природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створеними об'єктами є ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні парки, [39]. В цілому виокремлюють 11 категорій об'єктів природно-

заповідного фонду. Проте не на всіх об'єктах природно-заповідного фонду надають рекреаційні послуги.

Розглянемо види природно-заповідного фонду і можливості реалізації рекреаційної діяльності в межах кожного з них (Додаток А). Як видно з додатку Б, у таких об'єктах ПЗФ, як національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, є можливість надавати туристичні послуги. У дендропарках, ботанічних садах, зоопарках і парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва також можуть створюватись умови для ведення рекреаційної діяльності.

Станом на 01.01.2020р. природно-заповідний фонд України налічував в своєму складі 8512 території і об'єктів загальною площею 4,418 млн.га в межах території України (фактична площа 4,085 млн.га) і 402,5 тис. га в межах акваторії Чорного моря. Відношення фактичної площі ПЗФ до площі країни («показник заповідності») становить 6,77% [65].

Протягом 2019 року кількість об'єктів та територій ПЗФ загальнодержавного і місцевого значення зросла на 116 одиниць загальною площею 94,2 тис. га, розширено площу 9 об'єктів, зменшено площу 3 об'єктів, скасовано статус 1 об'єкта і змінено категорію 13 об'єктів. Зокрема, протягом року площа ПЗФ найбільше зросла у Рівненській (на 22018,2 га), Херсонській (на 15911,8 га), Запорізькій (на 13115,0 га), Львівській (на 12800,6 га) і Закарпатській (на 11716,2 га) областях. У Харківській, Волинській, Чернівецькій області змін в ПЗФ не відбулося.

Ключовою подією для України останніх років стало створення в квітні 2016 р. нового (п'ятого) біосферного заповідника – Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, площа якого складає 226964,7 га на території Київської області.

У додатку Б наведено об'єкти природно-заповідного фонду України. Як бачимо з таблиці Б.1, на початок 2020 року в Україні діяло 5 біосферних заповідників, 52 національних природних і 83 регіональний ландшафтний парк, численні дендропарки (61), заказники (3354), в яких створено понад

160 екологічних стежок, 45 еколого інформаційних центрів, 39 музеїв природи і сотні спеціально облаштованих місць для відпочинку. Щодо областей, то найбільша частка площ, що відведені на заповідники і національні природні парки, припадає на Херсонську (15%, або 306,5 тис. га), Хмельницьку (13,1%, або 270,1 тис. га) і Київську області (11,8%, або 244,2 тис. га), найменша – на Дніпропетровську область (0,2%, або 3,8 тис. га), а в Кіровоградській області вони взагалі відсутні [66].

Як уже зазначалось, в Україні загальна площа рекреаційних територій становить 12,8% території країни та розподіляється відповідно до природних особливостей регіонів: Придністровський, Причорноморський, Донецько-Приазовський, Поліський, Карпатський, Кримський. Основними засадами розвитку екотуризму в Україні є 6737 спеціально відведених територій та об'єктів ПЗФ, їхня загальна площа перевищує 2,8 млн га, або близько 4% всієї площі країни.

В Україні нараховується 76 заповідників і природних та національних парків, з них [66]:

- біосферні – 5: Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, Карпатський, Асканія Нова, Дунайський, Чорноморський;
- природні заповідники – 19: Дніпровсько-Орільський, Горгани, Сланецький степ, Канівський, Казантипський, Карадазький, Кримський, Медобори, Луганський, Опукський, Мис Март'ян, Рівненський, Поліський, Розточчя, Черемський, Український степовий, Ялтинський-гірськолісовий;
- національні природні парки – 52, основні з яких: Великий Луг, Азово-Сиваський, Вишницький, Голосіївський, Галицький, Гомільшанські ліси, Гуцульщина, Ічнянський, Деснянсько-Старогуцький, Карпатський, Мезинський, Святі гори, Подільські Товтри, Синевир, Сколівські Beskidi, Шацький, Ужанський, Яворівський;
- регіональні ландшафтні парки – 83;
- пам'ятки природи – 3513;
- заказники – 3354;

- ботанічних, дендропарків, зоологічних садів, парків пам'яток садово-паркового мистецтва – 683;
- заповідні урочища – 803.

На територіях ПЗФ найбільш цікавими видами туристичної діяльності є:

- організація пляжно-купального відпочинку;
- подорожі туристичними екологічними стежками та туристичними маршрутами;
- створення і забезпечення функціонування музеїв природи та візит-центрів;
- організація спостережень за рослинами та тваринами;
- професійна та аматорська фото-, відеозйомка.

У світі є дві моделі розвитку екологічного туризму [42, с. 206]:

1. Австралійська, в якій організація екологічного туризму відбувається в межах дикої природи
2. Західноєвропейська – подорожі екологічного туризму відбуваються в межах особливо охоронюваних природних територій,

В Україні пріоритетною моделлю розвитку екологічного туризму на внутрішньому ринку туристичних послуг є західноєвропейська модель. Ресурсна база об'єктів природно-заповідного фонду є достатньо велика, як на місцевому рівні, так і на національному, що надає усі можливості для розвитку екологічного туризму в усіх регіонах України. Лідерами за кількістю природно-заповідних територій є Чернігівська область, яка налічує 665 одиниць, Тернопільська обл. – 639 од., Черкаська обл. – 540 од., Хмельницька обл. – 522 од. та Закарпатська обл. – 468 од. [66].

Головними нормативно-правовими документами зі збереження біорізноманіття і відновлення природних екологічних систем в Україні такі:

- на національному рівні: Конвенція з охорони біологічного різноманіття, як основа для збереження біорізноманіття лісів в Україні,

Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України про надра, Закон України «Про природно-заповідний фонд України»;

– на міжнародному рівні: документи, що визначають стратегію реалізації завдань Бернської конвенції (Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2020 року).

Виконання Стратегії ЄС щодо біорізноманіття для України не є обов'язковим. Водночас, ця стратегія відображає європейський стандарт стосовно збереження лісів і їхніх екосистем. У цьому аспекті необхідно зазначити, що Україна підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС і його країнами-членами, з іншої сторони, встала на шлях виконання Мети 1, якою передбачено адаптація законодавства до Оселищної Директиви і Директиви щодо Птахів. Звичайно, досягнення Мети 1 Україною до 2020 р. неможливе, проте ставити завдання відносно збереження біорізноманіття в цьому аспекті потрібно.

Таким чином, тема розвитку екологічного туризму країни дійсно важлива як для туристичної галузі, так і для економіки України загалом. Саме тому, в останні роки в країні збільшилась кількість екологічних програм та акцій на територіях природно-заповідного фонду, місцева влада почала організовувати екологічні фестивалі, проекти і акції в різних регіонах країни.

2.3. Розвиток екотуризму на природоохоронних територіях та в заказниках України

Щодо розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях та в заказниках України, то законодавством він забороняється в природних заповідниках. Проте це викликає негативну реакцію в багатьох представників наукової громадськості та туристичної галузі. Ще з часів СРСР в українських заповідниках не передбачалося навіть можливості екологічного туризму. На їх території допускалися тільки наукові дослідження. При цьому

управління територіями й об'єктами природно-заповідного фонду здійснюється спеціальними адміністраціями, які очолюють керівники з екологічною, біологічною чи географічною освітою, які зацікавлені в розвитку наукової діяльності, а не туристичної.

На сьогодні найвідомішими об'єктами природно-заповідних фондів, які відвідують туристи, є усі біосферні заповідники, а також такі національні природні парки, як НПП «Кременецькі гори» (Тернопільська область), НПП «Медобори» (Тернопільська область), НПП «Дністровський каньйон» (Тернопільська область), природний заповідник Горгани (Івано-Франківська область), Шацький національний природний парк (Волинська область), Карадазький заповідник (АР Крим), НПП «Голосіївський» (м. Київ); дендропарки «Софіївка» (Черкаська область) і «Олександрія» (Київська область)тощо.

Щороку об'єкти природно-заповідних фондів відвідують мільйони туристів і екскурсантів, проте точні відомості про їх кількість відсутні, через те, що відвідування більшості природно-заповідних фондів не потребує будь-яких погоджень та є безкоштовним. Кількість штатних працівників в установах природно-заповідних фондів України становить приблизно 4,5 тис. осіб. Кожен біосферний заповідник і національний природний парк має у своєму складі науковий, еколого-освітній, рекреаційний підрозділи.

Крім традиційних видів туристичних послуг, в об'єктах природно-заповідних фондів сьогодні організують нові для України, проте досить популярні в країнах ЄС, Америки, Африки, Австралії види екологічного туризму – спостереження за тваринами та птахами, фотополювання, волонтерський туризм тощо.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про природно-заповідний фонд», усі кошти, отримані об'єктами природно-заповідних фондів від наукової, природоохоронної, туристично-екскурсійної, рекламно-видавничої діяльності в межах заповідних територій і об'єктів, які не суперечать їхньому цільовому призначенню, є їх власними коштами [39]. Ці кошти можуть

використовуватися для розвитку цих територій, а отже, доцільною є диверсифікація господарської діяльності (зокрема, впровадження туристсько-екскурсійної діяльності).

Розглянемо більш детально найбільш популярні серед туристів об'єктами природно-заповідних фондів (рис. 2.1).

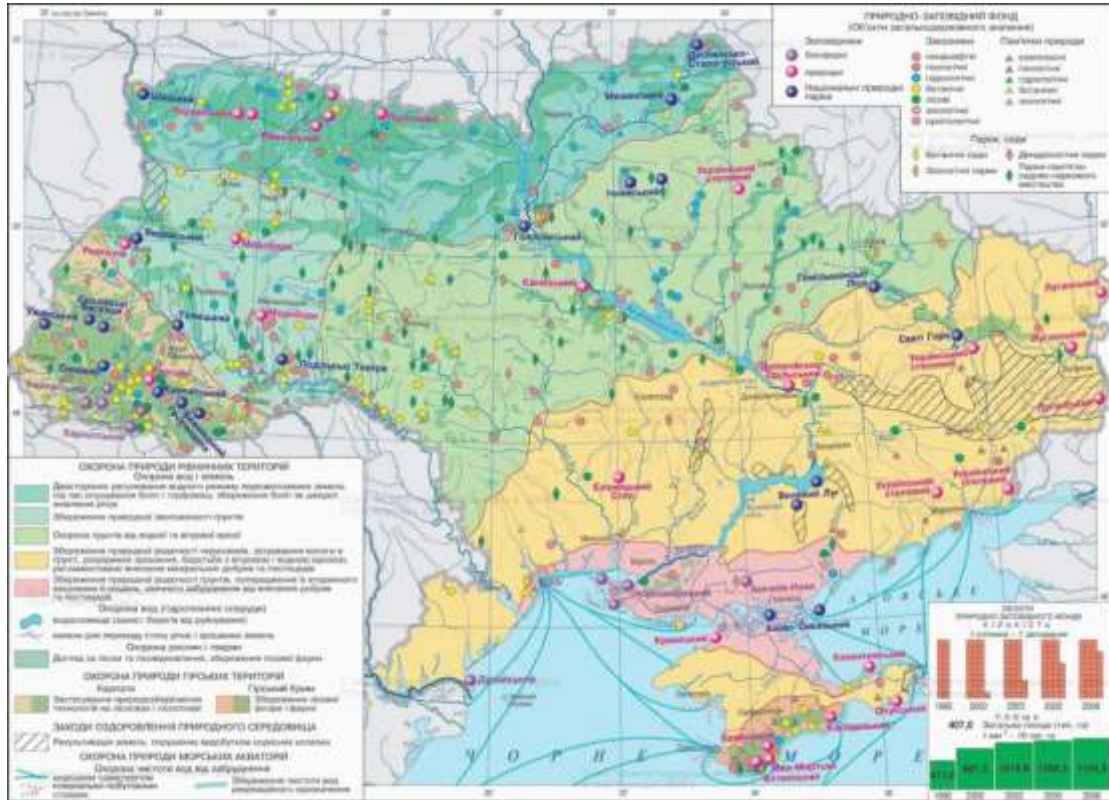

Рис. 2.1. Карта заповідників і національних парків України[17]

Найбільш важливими природоохоронними територіями є біосферні заповідники, які мають державне та міжнародне значення. Тому частими гостями тут є не тільки українські туристи, але й гості з інших країн. Відомими біосферними заповідниками є Дунайський, «Асканія-Нова», Карпатський, Чорноморський – ті місця, які необхідно відвідати кожному, щоб насолодитися красивими пейзажами, дізнатися більше про природу цих регіонів, та просто відпочити від міського шуму. Біосферні заповідники створюються при підтримці ЮНЕСКО та входять до всесвітньої мережі біосферних резерватів. Їхній розвиток, захист та підтримка здійснюється в рамках міжнародної програми «Людина і біосфера», що існує з 1974 року.

Для того, щоб зберегти всі верстви біосфери в незайманому стані, простір тут організують особливим чином. Біосферні заповідники складаються з головного ядра, буфера, який захищає від зовнішніх впливів ядро, та перехідних територій, що поєднують із сусідніми населеними пунктами господарствами.

Біосферний заповідник «Асканія-Нова» (рис. Г.1, Додаток Г) є одним з найцікавіших і цінних природних об'єктів України. «Асканія-Нова» входить у список «7 чудес України» і в рейтинг «100 найвідоміших заповідників світу». Загальна площа заповідника «Асканія-Нова» становить понад 33 тис. га. Крім того, до його складу входять дендрологічний парк та зоопарк. Заповідник розташований в Херсонській області, біля селища Асканія-Нова.

Цей заповідник знайомить туристів із різноманітністю рослинного та тваринного світу степів. У ньому зберігся унікальний склад флори, зокрема, тут представлено більше 450 видів вищих рослин, серед яких є такі, як скіфські тюльпани, рідкісні ковили та волошки. На території заповідника живуть більше 20 видів ссавців (борсуки, білки, вовки, лисиці, зайці, різні гризуни) та багато інших представників фауни.

Ще одним природним об'єктом міжнародного значення на території України є Дунайський заповідник (рис. Г.2, Додаток Г), який розташований в дельті Дунаю в Одеській області, біля міста Вилкове, та плавно переходить в інший заповідник на території Румунії. Також до складу Дунайського заповідника входить частина Чорного моря. Заповідник займає більше 50 тис. га, площа його ядра – близько 15 тис. га.

У цьому заповіднику можна ознайомитися з унікальними водними та болотними угіддями дельти річки Дунай, які ще називаються дунайськими плавнями, а сам Дунай в цьому районі оточений непрохідними зарослями очерету. В окремих місцях до берега річки виходять ліси з верб, які перемежуються чорними тополями. Усього на території заповідника живе біля 1000 видів вищих рослин, або 20% від усього розмаїття рослинного світу України. В акваторії парку налічується більше 100 видів

риб. Проте основною визначеною пам'яткою Дунайського заповідника є птахи, яких на його території налічується більше 260 видів, або 63% від всіх пернатих, що живуть в Україні. На території Дунайського заповідника можна зустріти рідкісних орланів-білохвостів, малого баклана, рожевих пеліканів, білолобих гусей, тощо. Відносно ссавців тут живуть: горностаї, видри, європейські норки, степові куниці, тхори, ховрахи, козулі, дикі свині, тощо. В акваторії парку зустрічаються три види чорноморських дельфінів.

Карпатський заповідник (рис. Г.3, Додаток Г) відповідно до назви, знаходиться в Карпатському регіоні біля міст Хуст та Рахів і складається з 6 окремих масивів. У Карпатському заповіднику можна ознайомитися з усіма природно-кліматичними зонами та ландшафтами Карпат: від рівнин до альпійських лугов та гірських вершин. Найкрасивішими та найцікавішими областями Карпатського заповідника є гори Говерла, Піп Іван, Петро. Також на території заповідника знаходяться найбільші в Європі букові і буково-ялицеві ліси. Весною в заповіднику слід відвідати квітучу Долину нарцисів, влітку – зарості реліктового ягідного тису та ліс Угольки, де ростуть дерева, вік яких сягає 500 років. На території Карпатського заповідника можна зустріти ведмедів, рись, беркутів, лісових котів.

Чорноморський біосферний заповідник (рис. Г.4, Додаток Г) розташований на території Миколаївської та Херсонської областей та протягнувся з півдня Кінбурнської коси до курортного селища Залізний Порт. Загальна площа заповідника складає майже 110 тис. га. Найближчий населений пункт – м. Гола Пристань. Територія заповідника, що охороняється, включає акваторію та узбережжя Чорного моря, затоки, більше 80% території заповідника – це водні ресурси. Крім того, на його території можна побачити лісостепові, приморські й острівні ландшафти.

На території Чорноморського заповідника живе більше 900 видів рослин, у тому числі 60 ендеміків та 16 представників флори, які охороняються Європейським червоним списком. В акваторіях

Чорноморського заповідника мешкають такі рідкісні ссавці, як: чорноморська білобочка, чорноморська афаліна, середземноморський тюлень-чернець.

Неменш цікавими об'єктами для екологічного туризму є природні заповідники України, в яких також збережені тварини, рослини, ландшафти тощо. На відміну від біосферних заповідників, природні не регулюються міжнародними програмами, проте також є важливим природним фондом країни.

Парк «Синевир» (рис. Г.5, Додаток Г) отримав назву від озера Синевир, яке є найбільшим за площею озером Українських Карпат. Парк знаходиться в однойменному селі в Межигірському районі. На території парку знаходяться великі сфагнові болота та дике озеро Гропа, гори Стримба та Негровець. Тут можна зустріти вовків та кабанів, рисей та куниць, борсуків та горностаїв. Крім мальовничих ландшафтів, красивих водоспадів та струмків на території парку є декілька музеїв: музей, присвячений побуту архітектурі жителів Закарпаття, єдиний в Європі музей лісосплаву, центр реабілітації бурих ведмедів.

Луганський заповідник (рис. Г.6, Додаток Г) включає в себе 4 території Луганської області, де зберігаються типові і унікальні степові ландшафти. Загальна площа території Луганського заповіднику складає 8 тис. га. В основному територія парку це лісостеп. В заповіднику є ліси з дубів та в'язів, піщані коси з тополями, заплавні луки, озера, кам'яністі тачагарникові степи, скелясті долини річок. На території Луганського заповіднику живе більше 1000 видів вищих рослин, в тому числі 187 ендеміків, 100 зникаючих та рідкісних видів, 43 червонокнижних видів. Фауна Луганського заповіднику представлена 4000 видами, серед яких 66 видів ссавців, 245 – птахів та більше ніж 3000 – комах.

Висновки до розділу 2

Україна зарахунок вдалого географічного положення має різноманітні природні і рекреаційні ресурси, що можуть бути використані в розвитку

екологічного туризму. Зокрема, в Україні площа рекреаційних територій складає близько 13%. Сьогодні екологічний туризм в Україні організують переважно в межах природно-заповідних територій.

Заповідними територіями й об'єктами природного походження є біосферні заповідники, природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи, заказники, заповідні урочища. Станом на 01.01.2020р. природно-заповідний фонд України налічував в своєму складі 8512 території і об'єктів загальною площею 4,418 млн. га в межах території України (фактична площа 4,085 млн. га) і 402,5 тис. га в межах акваторії Чорного моря. Відношення фактичної площі ПЗФ до площі країни («показник заповідності») становить 6,77%.

Напочаток 2020 року в Україні діяло 5 біосферних заповідників, 52 національних природних і 83 регіональних ландшафтних парків, численні дендропарки (61), заказники (3354), в яких створено понад 160 екологічних стежок, 45 еколого-інформаційних центрів, 39 музеїв природи і сотні спеціально облаштованих місць для відпочинку. В Україні екологічний туризм дозволений і практикується в межах відповідних зон таких природоохоронних територій, як біосферні заповідники, природні національні парки, регіональні ландшафтні парки. На сьогодні найвідомішими об'єктами природно-заповідних фондів, які відвідують туристи, є усі біосферні заповідники, а також національні природні парки.

РОЗДІЛЗ

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ЗА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Показники економічної ефективності екологічного туризму

Сьогодні оцінка ефективності має особливе значення в зв'язку з формуванням систем управління об'єктами, які працюють у нових умовах. У найбільш загальному вигляді об'єкти екологічного туризму розглядають як об'єкт управління з властивою йому галузевою специфікою. Соціальна складова ефективності екологічного туризму відображає величину та ступінь задоволення потреб населення. Економічна ефективність екологічного туризму визначає оптимальні пропорції між трьома напрямками використання коштів: на матеріальне забезпечення, на зарплату персоналу, на управління.

Досліджуючи ефективність екологічного туризму необхідно усвідомлювати, що цей вид туристичної діяльності визначається не так обсягом конкретно наданих туристичних послуг, скільки кількістю споживачів туристичного продукту, оскільки ефект в туристичній індустрії залежить від кінцевого споживання туристичного продукту. В сучасних умовах функціонування і динамічного розвитку екологічного туризму його ефективність необхідно розглядати в аспекті взаємодії та взаємної координації суб'єктів туристичної сфери – учасників ланцюжка створення цінності туристичного продукту, оскільки його соціально-економічна ефективність залежить не так від результату функціонування кожного суб'єкта, як від їхньої взаємної координації та кооперації, тобто ефективності взаємодії [54, с. 189].

Розроблення методології дослідження економічної ефективності функціонування екологічного туризму необхідно розпочати, з визначення об'єкта, предмета дослідження та методичного інструментарію оцінювання.

Об'єктом дослідження у цьому випадку є туристична діяльність, під якою необхідно розуміти вид економічної діяльності, результатом якої є створення екологічного туристичного продукту. Предметом дослідження є економічна ефективність екологічного туризму. Особливістю практичного використання такого підходу має стати доцільність його використання на усіх рівнях господарювання [38, с. 76].

Алгоритм оцінки економічної ефективності екологічного туризму наступний:

- визначення потреби у відповідній інформації, вибір та обґрунтування показників, що характеризують економічний аспект функціонування екологічного туризму;
- збирання та обробка вихідних даних;
- аналіз отриманих даних та прийняття на основі його результатів управлінських рішень.

У галузі туризму є різні підходи до формування показників, що характеризують різні аспекти ефективності функціонування екотуризму. Проблема розробки переліку показників для оцінки економічної ефективності екологічного туризму може бути вирішена при комплексному підході, що включає усі складові економічного потенціалу та зовнішнього середовища функціонування екологічного туризму, результативність їхнього використання з переходом від загального явища до конкретних економічних показників.

Оцінка ефективності екологічного туризму передбачає характеристику потенційних можливостей здійснення виробничого та збутового процесів туристичних послуг, що виражається через їхню динаміку та результативність та підтверджує економічну доцільність ведення туристичної діяльності чи створення певної туристичної системи [38, с.84].

Показниками економічної ефективності екологічного туризму є такі:

- частка екологічного туризму у туристичній галузі;
- кількість туристів;

- кількість туристів на одиницю місткості всіх місць розміщення;
- капітальні інвестиції в основний капітал у розвиток еко-готелів та ресторанів;
- коефіцієнт використання номерного фонду еко-готелів;
- кількість місць в екологічних ресторанах на 1000 чоловік;
- оборот громадського харчування на душу населення.

Усі показники розвитку екологічного туризму безпосередньо залежать від кількості відвідувачів (туристів, екскурсантів), оскільки саме від їх числа залежить обсяг споживаних ними послуг, тобто кількість коштів, які відвідувачі залишають за маршрутом подорожі. Але типової системи показників недостатньо для оцінки потенціалу території та ефективності розвитку екологічного туризму, так як кожен вид туризму має свої специфічні особливості. Екологічний туризм має цілісний підхід, при якому він прагне бути екологічно відповідальним, соціально сумісним культурному відношенні, політично справедливим і економічно життєздатним.

Для повноцінної оцінки екологічного туризму слід виділити і згрупувати основні показники ефективності, з урахуванням особливостей екологічного туризму (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Показники розвитку екологічного туризму[18, с. 66]

Компонент	Параметр
Економічні показники	Сума доходів в регіоні від екологічного туризму
	Обсяг інвестицій в секторі екологічного туризму
	Частка зайнятості населення в сфері екологічного туризму
	Ефективність підприємств:
	- безпосередньо виробляють туристичні послуги; - необхідних для забезпечення життєдіяльності туристів; - обслуговуючих матеріально-технічну базу екологічного туризму
	Ефективність розвитку окремих видів екологічного туризму

Ефективність екологічного туризму має широкий соціально-економічний характер, зокрема: дозволяє місцевим мешканцям покращити їх

особистий фінансовий стан, матеріальне становище їхніх родин, значною мірою вирішити проблему зростаючого безробіття, отримати додаткові грошові кошти [18, с. 66].

Визначення економічної ефективності екологічного туризму може здійснюватися також на основі застосування традиційних показників оцінки ефективності – рентабельності туристичної діяльності в цілому, собівартості одиниці продукції та ін. У цілому такий підхід відповідає теорії ефективності, відповідно до якої економічна ефективність екотуризму характеризує ефективність функціонування продуктивних сил, матеріально-технічної бази, і визначається рівнем використання виробничих ресурсів за рахунок порівняння ефекту з природними ресурсами (чи їхніми витратами), залученими до його отримання. Тобто сутність підвищення ефективності виробничого процесу в екологічному туризмі полягає в тому, щоб надавати більше послуг за допомогою тієї самої кількості праці чи надавати послуг стільки ж і навіть більше за допомогою меншої кількості праці. Тому економічна ефективність екологічного туризму полягає у підвищенні виходу суми ефекту з одиниці залучених ресурсів. При цьому як ефект повинен вживатись розмір прибутку.

Розвиток екологічного туризму, підштовхує покращання благоустрою не тільки місцевих жителів, але й природоохоронних територій, стимулює розвиток соціальної інфраструктури регіону а також має пізнавальне, культурне, оздоровчо-рекреаційне значення, що в цілому відповідає основним його функціям, як соціально-економічного явища і виду підприємницької діяльності.

3.2. Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони НПП «Вижницький»

Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони буде проаналізована на матеріалах НПП

«Вижницький», який у своєму нинішньому виді був створений 4 вересня 2007 р. Указом Президента №818 «Про розширення території національного природного парку «Вижницький» (рис. 3.1.). Наразі площа НПП «Вижницький» складає 11238 гектари [67].

Рис. 3.1. Карта-схема НПП «Вижницький» [67]

Більше 90% території НПП «Вижницький» займають ліси, тому одним з найважливіших завдань національного парку є охорона лісових екосистем (Додаток Д). Відповідно у рослинному покриві території НПП «Вижницький» переважає лісова рослинність, щоза характером сильно відрізняється від іншої території Карпат переважанням ялицево-букових і буково-ялицевих лісів. Така ситуація пов'язана із більш м'яким і теплим кліматом території парку.

Флора вищих рослин на території НПП «Вижницький» налічує більше 960 видів рослин, які належать до 91 родини. У складі флори парку налічується 50 рідкісних і зникаючих видів, з яких 45 занесено до «Червоної книги України», ще 4 – до «Конвенції про міжнародну торгівлю видами фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення». Крім того, на території парку знаходяться 8 видів із Зеленої книги України [67].

На сьогодні на території НПП «Вижницький» виявлено 147 видів і 1 різновидність агарикоїдних грибів, з яких 57 видів та 1 різновидність є новими для лісів Українських Карпат. Крім того, серед них 17 видів та 1 різновидність вперше зареєстровані на території України.

Наразі на території НПП «Вижницький» найстарішим деревом є бук лісовий, що знаходиться в урочищі Стебник, та висот якого становить 33-34 м, розмір в обхваті – 4,5 м, а орієнтовний вік – більше 250 років.

Фауна НПП «Вижницький» налічує більше 3000 видів тварин, з них хребетних – 383 види (85% від їх загальної кількості в Карпатах), що належать до 156 родів, 73 родин, 31 ряду і 15 класів. Птахи у НПП «Вижницький» представлені 142 видами, ссавці – 53 видами, кісткові риби – 21 видом, земноводні – 11 видами, плазуни – 7 видами, міноги, вищі раки, двостулкові молюски та п'явки – по 1 виду, червононогі молюски – 3 видами, павукоподібні – 66 видами, комахи – 76 видами.

На території НПП «Вижницький» виявлений 81 вид тварин, що занесені до Червоної книги України, 20 видів тварин занесені до Європейського червоного списку, 188 видів занесені до Бернської конвенції, 21 вид занесено до Червоного списку МСОП, 48 видів занесено до Боннської конвенції, 26 видів занесені до Вашингтонської конвенції, ще 82 види потребують охорони на регіональному рівні. Також на території НПП «Вижницький» можна зустріти 45 видів птахів загальноєвропейської природоохоронної значимості, 3 эндемичних види і 12 реліктових види [67].

Більшість тварин НПП «Вижницький» є типовими представниками широколистяних змішаних європейських лісів, переважно балканської фауни (лелека білий, підорлик малий, вовчок, соня горішнікова, голуб-синяк, кіт лісовий, соня лісова). Досить незначною є кількість видів середземноморського походження (саламандра плямиста, квакша звичайна, полоз ескулапів), відносно мало типових гірських видів (кумка гірська, гірський щеврик, гірська плиска, звичайна оляпка) табореальних

видів фауни (глухар, рябчик, волохатий сич, довгохвоста сова, ведмідь бурий, рись).

Охорона території НПП «Вижницький» здійснюється його службою охорони, яка забезпечує дотримання режиму території, а також збереження, відтворення та раціональне використання наявних природних комплексів і ресурсів у межах території парку.

Головними завданнями служби охорони НПП «Вижницький» є [67]:

- забезпечення дотримання режиму охорони території парку та об'єктів території;
- попередження і припинення порушень на території НПП «Вижницький» природоохоронного законодавства;
- лісовідновлення;
- впровадження біотехнічних заходів.

Задля забезпечення охорони ландшафтного і біотичного різноманіття, відтворення і раціонального використання природних ресурсів парку територія НПП «Вижницький» поділяється на наступні функціональні зони:

- заповідна зона – 2153 га, що призначена для охорони і відновлення найбільш цінних природних комплексів та природних ресурсів НПП «Вижницький»;
- зона регульованої рекреації – 5223,1 га, призначена для короткострокового відпочинку і оздоровлення населення;
- зона стаціонарної рекреації – 49,2 га, – призначена для розміщення еко-готелів, еко-ресторанів, інших стаціонарних об'єктів обслуговування туристів;
- господарська зона – 3812,7 га, де здійснюється господарська діяльність, яка спрямована на виконання поставлених перед НПП «Вижницький» завдань, тут знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, які включені до складу парку, на яких господарська

діяльність здійснюється з додержанням загальних вимог стосовно охорони навколишнього природного середовища [67].

Рекреаційна діяльність на території НПП «Вижницький» проводиться в господарській зоні, зонах регульованої і стаціонарної рекреації та на прилеглих до парку територіях. НПП «Вижницький» виконує завдання щодо організації на території парку рекреаційної інфраструктури, створює мережу екотуристичних маршрутів та екологічних стежок, рекреаційних зон задля формування сприятливих умов для відпочинку та екологічної інформованості туристів. В зонах рекреації НПП «Вижницький» залежно від комплектації об'єктів інфраструктури облаштовуються рекреаційні пункти і рекреаційні площадки різних типів.

Сьогодні на території НПП «Вижницький», у місцях традиційного відвідування туристів, функціонують два рекреаційні пункти з широким набором туристичної інфраструктури (столи з лавочками, альтанки, гойдалки, волейбольні площадки, мангали, туалети тощо) – «Велика урочище» (урочище Сухий) та «Лужки» (урочище Лужки). Ці пункти постійно реконструюються і облаштовуються. Крім того, на території парку облаштовано 25 рекреаційних площадок різних типів (в урочищах Сухий, Стебник, Малий Стіжок, Лужки, Солонець, приофісній території парку, на маршруті «Коромисло»). Для туристів подобовоздається «Рекреаційний будиночок» в урочищі Стебник [67].

Також НПП «Вижницький» пропонує цікаві еколого-туристичні маршрути і екологічні стежки, розроблені відділом рекреації і благоустрою парку, які пролягають по території парку і прилеглих територіях. Екскурсійні маршрути передбачають відвідування історико-архітектурних пам'яток, пам'яток природи.

У НПП «Вижницький» головним джерелом фінансування є бюджет. Частка загального фонду державного фінансування НПП «Вижницький» склала 92% всіх його фінансових надходжень (табл. 3.2).

Надходження коштів загального і спеціального фондів бюджету НПП
«Вижницький» у 2019 році

Найменування надходжень	Загальний фонд, тис.грн.	Спеціальний фонд, тис.грн.	Всього, тис.грн.
Надходження із загального фонду бюджету	9256,8	-	9256,8
Плата за послуги	-	752,3	752,3
Благодійні внески, гранти та дарунки	-	14,7	14,7
Кошти на виконання окремих доручень	-	38,6	38,6
всього	9256,8	805,6	10062,4

Ефективність використання території НПП «Вижницький» можна розглядати як відношення надходжень коштів спеціального фонду до коштів загального фонду фінансування. У 2019 році ефективність склала 8,7%.

Спеціальне державне фінансування – це коштизароблені НПП «Вижницький» від дозволених видів господарської діяльності. Частка спеціального фінансування в 2019 році склала 8%. У свою чергу, спеціальне фінансування містить такі складові:

- плата за вхід на територію НПП «Вижницький» – реалізується за рахунок отримання плати за проїзд на територію парку. У 2019 році вона склала 3% від загального обсягу коштів спеціального фінансування;
- плата за рекреаційні послуги і за проведення спеціальних заходів. У 2019 році вона склала 40% від усього обсягу спеціального фінансування;
- плата за проживання в засобах розміщення. У «Рекреаційному будиночку» туристи розміщуються переважно в теплу пору року. У 2019 році ця сума склала 2% спеціального фінансування;
- плата за оренду обладнання – в 2019 році склала 10% спеціального фінансування;
- доходи від продажу товарів власного виробництва в 2019 р. склали 35% спеціального фінансування. Іншим підприємствам, організаціям та населенню НПП «Вижницький» за встановленими цінами заповідник

реалізує продукцію, отриману від проведення санітарних та протипожежних заходів, садженці з власного розсадника;

– ще одним джерелом фінансування НПП «Вижницький» є пожертвування, гранти;

– доходи від продажу супутніх товарів (мед, сіно) у 2019 році становили 3% обсягу спеціального фінансування.

Отже, найбільші доходи за спеціальним фондом НПП «Вижницький» отримує від рекреаційних послуг та проведення спеціальних заходів і послуг з продажу товарів власного виробництва.

Кількісні показники витрат НПП «Вижницький» на утримання тварин, на гасіння лісових пожеж, суми штрафів за порушення заповідного режиму показані в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Показники, які характеризують ефективність використання території НПП «Вижницький»

Показники	Од.вим.	2018		2019	
		Загальний фонд	Спец. фонд	Загальний фонд	Спец. фонд
Фінансування	тис.грн.	8952,9	702,8	9256,8	805,6
Загальна площа території	тис.га	11238	11238	11238	11238
Кількість збережених видів, занесених до Червоної книги:					
- рослин	од.	45	45	45	45
- тварин		81	81	81	81
Площа лісогосподарських угідь, на яких проводяться санітарні рубки	га	85,6	55,6	92,3	92,3
Витрати на гасіння лісових пожеж	тис.грн.	21,5	21,5	29,8	29,8
Сума штрафів за порушення заповідного режиму	грн.	2536,1	2536,1	3126,0	3126,0

Як бачимо, протягом 2019 року обсяг фінансування НПП «Вижницький», сума штрафів за порушення заповідного режиму, витрати на гасіння лісових пожеж зросли.

3.3. Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі заповідника «Михайлівська цілина»

Природний заповідник «Михайлівська цілина» – це єдиний природний заповідник на території Сумської області, що був створений ще в 1928 р. його площа складає 882,9 га, і розташований він на території Лебединського і Недригайлівського районів Сумської області в басейні річки Сула (Додаток Е) [68].

Природний заповідник «Михайлівська цілина» дає відвідувачам уявлення про біологічне різноманіття степів Лівобережного Лісостепу України (рис. 3.2.). Основним багатством заповідника є чорноземні ґрунти у яких вміст гумусу коливається від 6 до 7%.

Рис. 3.2. Карта-схема заповідника «Михайлівська цілина» [68]

Флора природного заповідника «Михайлівська цілина» налічує біля 525 видів, серед яких: 175 видів степових, 90 водно-болотних, 13 лучних, 62 лісових. Тут ростуть такі рослини, що занесені до «Червоної книги України» як: брандушка різнобарвна, горицвіт весняний, сон розкритий, ковили (волосиста та пірчаста), рябчик руський тощо. З рідкісних грибів на території природного заповідника «Михайлівська цілина» виявлено зморшок степовий і печерицю таблитчасту. У цілому з числа судинних рослин,

занесених до Червоної книги України, на території природного заповідника «Михайлівська цілина» виявлено 14 видів, два види, із числа включених до Червоного списку МСОП, один вид включеного до Європейського червоного списку, і три – з Додатку Бернської Конвенції.

Фауна заповідника «Михайлівська цілина» представлена типовими видами тварин для цього регіону: вовк, лисиця, козуля, заєць-русак, дикий кабан, куниця, ласка. На території парку проживає близько 20 видів тварин, які занесені до Червоної книги України: тушканчик великий, мишівка степова, горностай, сорокопуд сірий, мідянка звичайна, лунь лучний, махаон, ксилокопа звичайна, джміль лезус, стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова та ін. [68].

Світкомах природного заповідника «Михайлівська цілина» налічує більш 1000 видів. З метеликів найпоширенішими є дрібні голубянка біла, капуста, совки, сонцевик будяковий. Особливо багато в степу заповідника бджіл та джмелів, які забезпечують перехресне запилення рослин.

Відповідно до законодавства, відвідувати заповідник «Михайлівська цілина» можна тільки з дозволу адміністрації заповідника, переважно тільки у супроводі співробітників заповідника та лише в межах спеціально розроблених екологічних стежок. Для екскурсій у заповіднику доступна тільки одна екологічна стежка, яка характеризується необхідною інформативністю і знайомить екскурсантів з найцікавішими в науковому, природоохоронному та естетичному відношенні об'єктами природи лучного степу, з історією краю. Поблизу природного заповідника «Михайлівська цілина» в селі Великі Луки розташовані інфраструктурні об'єкти екологічного туризму [68].

Охорона природного заповідника «Михайлівська цілина» здійснюється працівниками охорони, що входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Можливості ефективного використання охоронюваних природно-заповідних територій визначаються головним чином фінансуванням. Необхідно зазначити, що не всі потенційні

можливості використання території природного заповідника «Михайлівська цілина» реалізуються в належній мірі [68].

Розглянемо головні джерела фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина». Основним джерелом фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» залишатися державний бюджет. Частка загального фонду державного фінансування НПП «Вижницький» склала 81% всіх його фінансових надходжень (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Надходження коштів загального і спеціального фондів природного заповідника «Михайлівська цілина» в 2019 році

Найменування надходжень	Загальний фонд, тис.грн.	Спеціальний фонд, тис.грн.	Всього, тис.грн.
Надходження із загального фонду бюджету	2124,9	-	2124,9
Плата за послуги	-	452,8	452,8
Благодійні внески, гранти та дарунки	-	11,8	11,8
Кошти на виконання окремих доручень	-	41,2	41,2
всього	2124,9	505,8	2630,7

Ефективність використання території природного заповідника «Михайлівська цілина» у 2019 році склала 23,8%.

Кількісні показники витрат природного заповідника «Михайлівська цілина» на утримання тварин, на гасіння степових пожеж, суми штрафів за порушення заповідного режиму показані в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Показники, які характеризують ефективність використання території природного заповідника «Михайлівська цілина»

Показники	Од. вим.	2018		2019	
		Загальний фонд	Спец. фонд	Загальний фонд	Спец. фонд
Фінансування	тис.грн.	2005,1	402,8	2124,9	505,8
Загальна площа території	тис.га	882,9	882,9	882,9	882,9
Кількість збережених видів,					

занесених до Червоної книги:					
- рослин	од.	14	14	14	14
- тварин		20	20	20	20
Площа лісгосподарських угідь, на яких проводяться санітарні рубки	га	0	0	0	0
Витрати на гасіння степових пожеж	тис.грн.	15,3	15,3	14,2	14,2
Сума штрафів за порушення заповідного режиму	грн.	510,8	510,8	702,5	702,5

Як бачимо, протягом 2019 року обсяг фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» зріс на 6%, сума штрафів за порушення заповідного режиму – на 35,7%, витрати на гасіння степових пожеж, навпаки, скоротилися на 9%.

Частка спеціального фінансування в 2019 році склала 19%. У свою чергу, спеціальне фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» складається з таких складових:

- плата за екскурсії територію природного заповідника «Михайлівська цілина» – реалізується за рахунок отримання плати за екскурсії територію парку по екологічній стежці. У 2019 році вона склала 5% від загального обсягу коштів спеціального фінансування;

- плата за рекреаційні послуги і за проведення спеціальних заходів. У 2019 році вона склала 49% від усього обсягу спеціального фінансування;

- плата за оренду обладнання – у 2019 році склала 9% спеціального фінансування;

- доходи від продажу товарів власного виробництва в 2019 р. склали 31% спеціального фінансування. Іншим підприємствам, організаціям та населенню природним заповідником «Михайлівська цілина» за встановленими цінами заповідник реалізує продукцію, отриману від проведення санітарних та протипожежних заходів, розсада з власного розсадника;

- ще одним джерелом фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» є пожертвування, гранти;

– доходи від продажу супутніх товарів (мед, сіно) у 2019 році становили 9% обсягу спеціального фінансування.

Отже, найбільші доходи за спеціальним фондом природного заповідника «Михайлівська цілина» отримує від рекреаційних послуг та проведення спеціальних заходів та послуг з продажу товарів власного виробництва.

Висновки до розділу 3

Усі показники розвитку екологічного туризму безпосередньо залежать від кількості відвідувачів (туристів, екскурсантів), оскільки саме від їх числа залежить обсяг споживаних ними послуг, тобто кількість коштів, які відвідувачі залишають за маршрутом подорожі. Ефективність екологічного туризму має значний соціально-економічний характер, зокрема: дозволяє місцевим мешканцям покращити свій фінансовий стан, матеріальне становище своїх родин, значною мірою вирішити проблему зростаючого безробіття, отримати додаткові грошові кошти.

Економічна ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони буде проаналізована на матеріалах НПП «Вижницький». У НПП «Вижницький» головним джерелом фінансування є бюджет. Частка загального фонду державного фінансування НПП «Вижницький» склала 92% всіх його фінансових надходжень. Ефективність використання території НПП «Вижницький» можна розглядати як відношення надходжень коштів спеціального фонду до коштів загального фонду фінансування. У 2019 році ефективність склала 8,7%. Протягом 2019 року обсяг фінансування НПП «Вижницький», сума штрафів за порушення заповідного режиму, витрати на гасіння лісових пожеж зросли.

Природний заповідник «Михайлівська цілина» – це єдиний природний заповідник на території Сумської області, що був створений ще в 1928 р. його площа складає 882,9 га.

Частка загального фонду державного фінансування НПП «Вижницький» склала 81% всіх його фінансових надходжень. Ефективність використання території природного заповідника «Михайлівська цілина» у 2019 році склала 23,8%. Обсяг фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» зріс на 6%, сума штрафів за порушення заповідного режиму – на 35,7%, витрати на гасіння степових пожеж, навпаки, скоротилися на 9%.

РОЗДІЛ 4

УЧАСТЬ І ОЦІНКА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ ЕКОТУРИЗМУ

4.1. Готельний бізнес в системі екотуризму

Вплив на навколишнє середовище закладів розміщення туристичної інфраструктури (в першу чергу, потужних готельних і розважальних комплексів) є досить суттєвим. Діяльність готельних закладів часто пов'язана із надмірним споживанням ними природних ресурсів (води, електроенергії), забрудненням навколишніх водойм через відсутність систем очищення стічних вод, виробництвом значної кількості твердих побутових відходів. Концентрація значної кількості готельних об'єктів на природоохоронних територіях може призводити до погіршення естетичної цінності ландшафту [33, с. 108]. Підраховано, що гість готелю використовує в середньому води на 1/3 більше, ніж місцевий мешканець, а використання енергії на 1 кв м площі у «незірковому» готелі складає 157 кВт/год., а чотиризірковому – уже 380 кВт/год.; кількість усіх використаних готелем ресурсів на 150 номерів за тиждень дорівнює використаним ресурсам на 100 сімей за рік.

Проте в умовах посилення конкуренції, розвитку екологічного туризму, готелі поступово починають використовувати новітні інноваційні екологічні технології з метою підвищення привабливості та доступності своїх послуг. Тому позиціонувати себе як екологічний готель сьогодні не тільки сучасно, але й вигідно, оскільки новітні технології дають можливість суттєво скоротити витрати. Індустрія гостинності досягає серйозних успіхів стосовно запровадження економічної моделі, що заснована на екологічно чистому виробництві, енергозбереженні, обігу, споживанні і сертифікації.

ГО «Екологічна ініціатива», що представляє програму добровільної міжнародної екологічної сертифікації засобів розміщення «Greenkey» присуджує протестованим готелям міжнародний знак якості «Greenkey»

заїхнідосягнення у сфері захисту довкілля. Діяльність ГО «Екологічна ініціатива» спрямована на зменшення негативного впливу на довкілля, сприяння реалізації сталого розвитку готелів, а також на підвищення екологічної інформованості населення [33, с. 110].

Важливою перевагою екологічної сертифікації «GreenKey» є наявність критеріїв, що спрямовані на екологічне навчання, формування дружньої до навколишнього середовища свідомості гостей, працівників та постачальників готелю. Для того, щоб отримати екологічний сертифікат «GreenKey», готель повинен відповідати п'ятдесяти обов'язковим критеріям і в подальшому щорічно проходити тренінги. Наразі лише дев'ять українських готелів отримали сертифікат «GreenKey», а Україна посідає двадцять п'яте місце у світі (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Готелі в Україні, що отримали екологічні сертифікати «GreenKey» [1]

Територіальне розміщення	Суб'єкт готельного бізнесу
Київ	RadissonBluHotelPodil; RadissonBluHotel; MaisonBlanche; ParkInnbyRadissonKyivTroyitska; HotelGalera; InterContinental
Київська область	MaisonBlanche (Berezovka), EcohouseMaisonBlanche (Mytnitsa) Ecohouse
Івано-Франківська область	RadissonBluResortBukovel

Згідно з міжнародними стандартами вплив на навколишнє середовище засобів колективного розміщення оцінюються за наступними напрямками:

1. Повітря: запах (виробництво і споживання електроенергії, теплоенергії, приготування їжі, транспорт, що використовується туристами та персоналом готелю).

2. Вода: споживання води (під час прибирання, на кухні, в сауні, в номерах, при наданні туристичних послуг), водопостачання, .

3. Грунттагрунтові води: охорона ґрунтових вод (при наданні туристичних послуг, утилізації відходів).

4. Шум: склад та рівень шуму (в місці відпочинку, при наданні туристичних послуг).

5. Візуальні впливи: навколишня місцевість, територія, ландшафт, маркетинг, будівлі, відходи, туристські послуги.

Основою для створення екологічного готелю є прагнення максимально використовувати природні ресурси та натуральні матеріали для того, щоб не забруднювати атмосферу.

У розвинених країнах на сьогодні сформована концепція еко-готелю, яка є якісно продуманою системою комфортного життя туристів в гармонії з навколишнім середовищем. Концепція еко-готелю є системою концептуально нового погляду на розвиток готелів, що дозволяється не тільки дбати про охорону природи, але й суттєво знизити витрати виробництва. Незважаючи на те, що ця концепція ще перебуває на стадії завершення, вже сьогодні можна виділити цілий ряд особливостей еко-готелю.

Це перш за все продумана система ресурсозбереження та енергозбереження, які включають жорсткі стандарти економії усіх ресурсів та широке використання альтернативних джерел енергії, що пов'язано з недостатньою ресурсозабезпеченістю розвинених країн та їх активною політикою стосовно енергозбереження. Багато еко-готелів використовують енергію Сонця для прямого підігріву води, отримання електричної енергії. Зарахунок використання нових екологічних методів роботи та невеликих обсягів інвестицій в еко-готелях можна скоротити споживання електроенергії на 10-25%, а води – на 30% [32, с. 23].

Екологічні готелі намагаються мінімізувати в прибиранні хімічні реагенти, особливо жорсткі. У системах очищення і каналізації першість віддається передовим методам з використанням бактерій, що розкладають бруд і відходи. У миючих засобах обмежують речовини, які містять хлор як алергенні та такі, що негативно впливають на навколишнє середовище.

Грамотна утилізація є одним з основних пріоритетів. Тверді відходи не повинні надходити в навколишнє природу, тому сміття сортують, пресують і вивозять. Рідкі відходи або поміщають в спеціальні ємності й вивозять, або очищають. Екологічні готелі рухаються в напрямі побудови

повністю замкнених систем, де вода і повітря могли б піддаватися регенерації, що дозволило б будувати подібні готелі в межах особливо охоронюваних природних територій.

Більшість екологічних готелів розташовується в унікальних природних комплексах – на берегах найчистіших річок, озер, у заповідниках та природоохоронних зонах. Це, з одного боку, пов'язано з тим, що саме такі місця приваблюють людей, яким небайдужа доля природи. А, з іншого боку, такий комплекс мінімально шкодить навколишньому природі, що дозволяє зберегти її в первозданній красі. Будівництво звичайного неекологічного готелю обмежена вимогами збереження природного середовища і часто заборонено [32, с. 25].

Високі вимоги в таких готелях пред'являють і до організації харчування. У більшості екологічних готелів намагаються використовувати екологічно чисту їжу стандартів «органік». У найпростішому випадку це екологічно чисті продукти місцевих виробників, а також продукти, що пройшли спеціальний контроль європейських або американських організацій з сертифікації. Важливою є також якість води. Еко-готель повинен ретельно стежити за складом води, яку він використовує.

До внутрішнього дизайну такого роду готелів немає спеціальних вимог, але вони зазвичай оформляються в натуральних матеріалах і відтінках. Основні кольори – білий, кольору землі, зелений, сірий, часто як додаткові використовуються червоний і помаранчевий. У постільній білизні використовується чиста бавовна, вирощена без застосування пестицидів і гербіцидів. Ще один сучасний тренд – використання в дизайні матеріалів вторинної переробки.

Таким чином, основною відмінною рисою еко-готелю є ідеологія близькості людини та природи і побудована на цій основі складна система заходів, яка спрямована на зниження впливу антропогенної діяльності людини на навколишнє середовище.

Для прикладу, відома мережа готелів у США «1Hotels» позиціонує себе як лідер у галузі екології, що піклується про природні ресурси та будує власні готелі, по максимуму використовуючи природні матеріали. Сучасні номери «1Hotels» оснащені дерев'яними меблями, конопляними матрацами і живою зеленню, освітлення – натуральне. Мережа веде дієву комунікацію зі своїми клієнтами, які цінують вишуканість, природність, високу якість оздоровчих послуг і відповідальність за навколишнє природне середовище.

«SandosHotels» – мережа курортів, що розташовується в найбільш придатних для відпочинку зонах, таких як Канкун, Монако тощо. Слоган мережі «SandosHotels» звучить так: «бути найкращими серед all-inclusive комплексів, що піклуються не лише про гроші, але й про навколишній світ». Крім великої уваги до історичного і національного надбання і громадського розвитку, власники мережі «SandosHotels» акцентують увагу також на екологічних програмах: для раціонального споживання води, з переробки відходів та економії електроенергії тощо. Також власниками «SandosHotels» було створено SandosEcoClub – групу з впровадження екологічних практик на всіх підприємствах мережі.

У 1991 р. Міжнародна асоціація по стандартизації (ISO) створила стандарт управління природокористуванням ISO 14001 (EMS). Для того щоб відповідати цьому стандарту, готель зобов'язаний підтвердити, що проводить спеціальну політику з охорони довкілля [69]. Стандарт ISO 14001 – це той мінімум, якого повинен дотримуватися кожен готель, щоб звести нанівець шкоду, нанесену навколишньому середовищу. У деяких країнах як доповнення до ISO 14001 були створені власні екологічні стандарти, наприклад, у Сполученому Королівстві – BS 7750 Specification for Environmental Management Systems, в Канаді – CAN / CSA Z750-94, в ЄС – EMAS.

Міжнародний стандарт ISO 14001 досить жорсткий, нині по ньому сертифікований ряд готелів у країнах Західної Європи – в Німеччині,

Португалії та Швеції, зокрема, ForumHotels, IntercontinentalHotels, LusoturGolfes, Renaissance, SangaSabyKurs, KonferencCenter, а в Південно-Східній Азії (Гонконг і Маврикій) це IslandShangrila-LaHotel, KowloonShangrila-LaHotel, LabourdonnaisWaterfrontHotel.

Для сертифікації еко-готелів використовується система «Лідерство в енергетичному і екологічному проектуванні» (LEED). Сертифікат LEED можуть отримати тільки екологічно безпечні споруди. Об'єктивний рейтинг LEED звертає увагу на економію електроенергії та води, а також на екологічно безпечну сировину. LEED – це система енергозбереження та захисту довкілля з використанням сонячних батарей.

На сьогодні практично усі великі готельні мережі запроваджують у діяльність принципи екологічного розвитку. Так, мережа Hilton побудувала на всесвітньо відомому аргентинському курорті Барілочечекологічний готель (EcoFriendlyHiltonBariloche), що вбудований в один із пагорбів на узбережжі озера.

Компанії AMResorts вдалося збільшити кількість готелів, які отримали звання RainforestAllianceCertified. Тепер в AMResortsуже 27 готелів з цією нагородою, і це лідируюча позиція в порівнянні з іншими великими світовими ланцюжками готелів. Мережа впроваджує операційні процеси в напрямі екологічного менеджменту, які включають в себе сортування відходів, підвищений контроль за витратою води та електроенергії, турботу про флору та фауну, а також про долю місцевих громад. Причому вся ця інформація ретельно доноситься до штату: неофіційний обов'язок співробітників – рекламувати екологічний туризму цьому регіоні.

Весь папір, який використовується в офісах мережі, – з переробленої сировини. Знижується кількість матеріалів з полістиролу, щоб уникнути відходів, які погано розкладаються та складно утилізуються, як цього вимагає концепція сталого розвитку. У готелях використовують енергозберігаючі флюоресцентні лампи, до того ж постійно коригуються програми використання енергії, щоб уникнути зайвої витрати і випадкових

витоків енергії. Також є тренінги з навчання сортування сміття, причому вони охоплюють не тільки персонал готелів, але і місцевих жителів по сусідству[32, с. 29].

За дотримання необхідних критеріїв турботи про навколишнє середовище нагороду отримали такі мережі, як SecretsAkumalRivieraMaya, DreamsSandsCancunResort&Spa та DreamsTulumResort&Spa.

Готель JumeirahPortSollerHotel&Spa має сертифікацію LEED GOLD (з передових розробок в енергозабезпеченні та екології), а також міжнародну сертифікацію екологічного будівництва. Розроблена Радою з екологічного будівництва США сертифікація LEED дає власникам будівель і керуючим компаніям нормативну базу для визначення та впровадження практичних, вимірних систем проектування «зеленого» будівництва, експлуатації та технічного обслуговування будівель.

JumeirahPortSollerHotel&Spa – єдиний готель на Майорці, який удостоївся визнаного в усьому світі сертифіката GreenGlobe. На його будівлях встановлені сонячні батареї, а також використовуються котли на твердому паливі (біомасі) для скорочення споживання електрики та газу. Також JumeirahPortSollerHotel&Spa підтримує місцевих фермерів, закупаючи у них оливкову олію, мигдаль, апельсини, лимони, рибу й інші продукти.

На курорті JumeirahVittaveli застосовується система використання вторинного тепла (комбінований режим виробництва енергії), яка дозволяє направити надлишкове тепло від генераторів на підігрів води на острові. Тепло, що виробляється в процесі виробництва електроенергії, нагріває систему охолодження генератора, передається на підключений до радіатора теплообмінник, а потім – через пластини з нержавіючої сталі – до холодної прісної води, що надходить з опріснювальної станції. Таким чином, вода нагрівається за 30° С до 50° С, завдяки чому вдається скоротити витрати електроенергії і знизити теплові відходи.

InterContinentalHotelsGroup робить акцент на одному з аспектів «сталого розвитку» – вмінні максимально використовувати наявні в розпорядженні людські ресурси. Компанія приділяє особливу увагу тому, щоб обходитися саме місцевими підготовленими кадрами, розшукуючи таланти і розвиваючи їх, інвестуючи в людський капітал, який стане в нагоді саме на локальному ринку. Також велика увага приділяється горизонтальному та вертикальному кар'єрному росту талановитих кандидатів завдяки релокації (переміщенню між містами, з готелю в готель, з посади на посаду).

Якщо раніше можна було сказати, що в Україні екологічні готелі є даниною моді, а питанням економії природних ресурсів і зниження кількості відходів не приділяється достатньо уваги, то нині ситуація змінюється. Хоча при цьому вітчизняне екологічне й галузеве законодавство не містить суворих екологічних вимог. У Законах України практично не розглядаються питання екології та зменшення негативного впливу підприємств на навколишнє середовище. Водночас досить активно розвивається добровільна сертифікація.

Таким чином, головними позитивними умовами, які сприяють розвитку екологічних готелів в Україні, є наявність рекреаційних ресурсів і територій, які придатні для їх розташування, становлення і розвиток виробництва екологічно сертифікованої продукції для будівництва, наявність наукових, науково-дослідних центрів, які спеціалізуються на розробці енерго-, водозберігаючих технологій, підготовці фахівців, наявність навчальних закладів із підготовки фахівців у сфері гостинності, розвиток виробництва екологічно чистих продуктів харчування, наявність широкого спектра додаткових послуг тощо.

4.2. Ресторанний бізнес в системі екотуризму

Розширення мережі закладів ресторанного господарства в Україні, їх популяризація серед населення, вплив на економіку України та екологічно-культурний аспект (мова йде про споживання води, енергії, продуктів харчування, перероблення відходів) актуалізують використання екологічного менеджменту в їх діяльності. Певна частина так званих екологічних ресторанів звертають увагу тільки на натуральність продукції, з якої виготовляють страви, не ставлячи перед собою першочергових завдань стосовно економії споживання електроенергії, води, обсягу використання миючих засобів тощо. А інші ресторани, навпаки, не використовуючи принципів екологічного менеджменту, досягли суттєвих результатів економії електроенергії, тепла і води за допомогою впровадження нескладних технологій.

Для ресторанного бізнесу в епоху розумного споживання першочерговим є мінімізація відходів або досягнення концепції ZeroWaste (від англ. нуль відходів). Суть ZeroWaste полягає в усвідомленому споживанні і скорочення обсягу відходів шляхом повторного використання ресурсів. Основними принципами концепції zerowaste є [70]:

- Refuse – відмова від покупки зайвих продуктів і тари;
- Reduce – скорочення споживання ресурсів;
- Reuse – повторне використання, наприклад, пляшок і пакетів для зберігання;
- Recycle – переробка відходів;
- Rot – компостування органічних відходів.

Існує певний перелік відходів, які утворюються в результаті діяльності ресторанних закладів:

- 1) сміття від офісних і побутових приміщень несортоване;
- 2) харчові відходи кухонь і ресторанів несортовані;
- 3) обрізки та обривки тканин змішаних;
- 4) пластмасова незабруднена тара, яка втратила споживчі властивості;
- 5) відходи пакувального картону;

- 6) тара скляна;
- 7) тара і упаковка з луженої сталі, яка втратила споживчі властивості;
- 8) нехарчові відходи (сміття) кухонь;
- 9) масла рослинні відпрацьовані при приготуванні їжі;
- 10) спецодяг з бавовняного і змішаних волокон, що втратила споживчі властивості;
- 11) лампи ртутні, ртутно-кварцові, люмінесцентні, втратили споживчі властивості[41].

Основними напрямками діяльності, пов'язаної з концепцією zerowaste, є:

- сортування неорганічних відходів;
- вивезення пластику, скла, тетрапак, паперу та картону для вторинної переробки;
- відмова від вакуумної харчової плівки, фольги, пергаменту, паперових рушників і пластика на користь багаторазових контейнерів для заморозки і зберігання продуктів;
- скорочення кількості одноразових пластмасових предметів, замінюючи на дерев'яні, переконавшись в тому, що для їх виробництва не були вирубані дерева;
- застосування неорганічних відходів для часткового створення інвентарю або елементів декору;
- використання сезонного продукту локальних виробників;
- застосування харчових відходів у виробництві кулінарної продукції;
- співпраця з постачальниками, що надають продукти в еко-упаковці, або в упаковці, в якій можливо транспортувати повторно;
- застосування енергозберігаючих ламп, фільтрів і дозаторів на миючі засоби, які дозволяють оптимізувати витрати;
- виключення одноразових пакетованих порцій цукру і пластикових трубочок;

- переглянута сервісна політика у вигляді застосування екологічних акцій для гостей, що прийшли зі своїм посудом;
- очищення води [70].

Заклади ресторанного господарства є досить значними споживачами електроенергії тому їхній перехід на екологічну практику суттєво зменшить кількість викидів парникових газів і витрати на комунальні послуги. Ресторани споживають у п'ять разів більше електроенергії на кухні, ніж в інших частинах приміщення, тому використання енергоефективного обладнання дасть змогу значно скоротити ці витрати.

Підвищення ефективності використання ресурсів, зменшення кількості відходів виробництва і забруднення довкілля є показниками прогресу екологічності ресторанних закладів. Серед сертифікованих методів скорочення витрат води в ресторанах необхідно відзначити: встановлення аераторів (зменшують використання води за рахунок введення повітря в нього); водозберігаючих спреїв для попереднього промивання клапанів тощо.

Важливим аспектом екологічності ресторанів є зменшення постспоживацьких відходів (відвідувачі ресторанів викидають більше 25% їжі), що досягається використанням спеціалізованих програм, які дозволяють при необхідності змінювати меню, розміри порцій тощо. Розклад харчових відходів, які в значній кількості продукують ресторанні заклади, впливають на збільшення вироблення парникового газу, мають негативний вплив на санітарію і здоров'я. Саме відходи харчування виробляють газ метан на сміттєзвалищах та вважаються найбільшим джерелом його викиду, внаслідок антропогенної діяльності людини. Близько половина відходів у ресторанах складає їжа до (продукти, термін придатності яких завершився) та після вживання.

Одним із можливих варіантів контролю за харчовими відходами є компостування, перевагами якого є також його кінцевий продукт, який можна використати для підвищення якості води, поліпшення ґрунту, вирощування нового покоління культур. Деякі ресторани успішно

співпрацюють із місцевими компаніями з перероблення харчових відходів і вторсировини, а також використовують спеціальні контейнери та екологічні вивіски, яка мінімізує відходи, сприяє екологічності ресторанної практики і інформує відвідувачів про їхній особистий вплив на екологічну культуру[7, с. 217].

Ще одним заходом з екологізації діяльності ресторанного закладу є використання місцевих продуктів. Місцеві продукти – це продукти харчування, які вирощуються в області 80-200 км від місця їх споживання. Маркування і реалізація в еко-ресторанах місцевих продуктів харчування підвищує рівень обізнаності туристів про навколишнє середовище і якість місцевої їжі, що з часом може позитивно вплинути на місцеву економіку, створювати вищий попит на місцеві продукти харчування. Використання місцевих продуктів у меню ресторанів допомагає їм збільшити кількість відвідувачів та розширити контингент.

Характерною тенденцією розвитку екологічної практики ресторанів є створення шеф-кухарями особливих страв із місцевих продуктів, що складають гідну конкуренцію чи навіть є якіснішими, ніж страви, приготовлені з імпортованих продуктів. Крім очевидних переваг споживання сезонних продуктів, слід звернути увагу на такий важливий для довкілля фактор, як продовольчі кілометри, шлях, яким продукти харчування транспортують від місця виробництва до ресторану, тобто від дистриб'ютора до споживача. На транспортування продукції припадає біля 15% викидів парникових газів (у рамках продовольчої системи).

Кожен екологічний ресторан пропонує власну концепцію, пропонуючи клієнтам вибір страв на будь-який смак. Для приготування кулінарної продукції такі заклади використовують дієтичну їжу, екологічно чисті продукти. При цьому робиться акцент на молочні продукти, боби, горіхи, а для приготування молочних страв використовують натуральне молоко, привезене з ферм.

Оптимізація екологічних процесів в закладах ресторанного бізнесу не є особливо економічно витратною. При грамотній організації логістики і переробці відходів, ресторанний бізнес мінімізує витрати, пов'язані з вивезенням і сортуванням. Вони покриваються за рахунок скорочення витрат на фольгу, папір, пластик [7, с. 217].

Ідеальна ситуація в ресторанному бізнесі може виглядати таким чином: харчове сміття переробляється і йде на добрива або на корм для тварин, нехарчове – сортується і відправляється на переробку, одноразової упаковки немає, продукти не списуються тощо. На сьогодні ресторани заклади в Україні прагнуть діяти відповідно до екологічних принципів, але існують деякі складності, наприклад, в пошуку партнерів для переробки скла або постачальників, які б не використовували пластик і поліетиленові пакети – індустрія мало розвинена. Екологічні заходи поки застосовуються частково, це сортування сміття, збір і передача паперу для переробки, відмова від пластикових трубочок і одноразових приладів, застосування екологічних матеріалів в інтер'єрі тощо.

Таким чином головними напрямками екологізації закладів ресторанного господарства є: використання альтернативних джерел енергії; економія води, тепла; зменшення обсягів відходів; вилучення з використання одноразового пластикового посуду; екологічність у створенні інтер'єрів ресторанних закладів; інформування відвідувачів про екологічну політику закладів.

4.3. Проблеми і перспективи екотуризму, готельно-ресторанного бізнесу та розвитку природоохоронних територій

Туристична діяльність, як і інші галузі народного господарства, спрямована на використання природних ресурсів та природних об'єктів і залежить від якості навколишнього природного середовища. Основними туристичними цінностями, як відомо, є різноманітність ландшафтів, чисте

атмосферне повітря, незабруднена вода, розмаїття рослинного і тваринного світу.

Основні проблеми екологічного туризму в Україні полягають у наступному:

1) загальна площа, яка придатна для рекреації і туристичного використання, досить мала та займає приблизно 16 % від усієї території України;

2) створення нових туристичних маршрутів, переважно, пов'язане з будівництвом автошляхів, лінії електропередач тощо, що суперечить принципам екологічного туризму;

3) сучасні туристичні маршрути прокладаються переважно в біосфері, якої залишилось доволі мало, решта – це техносфера, де живуть та працюють люди. Проте сьогодні стан проживання людини в населених пунктах України досить часто не відповідає гігієнічним вимогам (забруднене атмосферне повітря, зниження якості питної води), тому сьогодні є очевидним усвідомлення розвитку в Україні, сучасного конкурентоспроможного комплексу екологічного туризму, що дасть змогу забезпечити можливості для задоволення потреб українських громадян у відпочинку на лоні природи;

4) необхідним є створення сучасної системи підготовки кадрів для екологічного туризму, впровадження комплексу заходів стосовно сприяння формуванню матеріальної бази екологічного туризму, активізації створення нових об'єктів екологічного туризму;

5) розвиток екологічного туризму гальмується внаслідок недостатнього державного фінансування;

6) відсутність моніторингу природоохоронних територій;

7) брак маршрутів та програм для екологічних турів;

8) недосконалість механізму залучення місцевих жителів до надання послуг з екологічного туризму [42, с. 204].

Прикладом типових проблем у розвитку екологічного туризму на території національних природних парків є:

- різне підпорядкування та відповідно відсутність єдиної стратегії управління і розвитку національних природних парків;
- низький рівень заробітних плат та низька мотивація співробітників парків;
- недостатній рівень державного фінансування, відсутність коштів на розвиток інфраструктури, неможливість займатися розвитком інфраструктури за межами території парків;
- несприйняття місцевими адміністраціями і органами місцевого самоврядування парків, небажання співпрацювати;
- відсутність розуміння, як розвивати туризм, із боку співробітників парків [46, с. 240].

На жаль, сьогодні вітчизняні туристи, відвідуючи об'єкти природно-заповідних фондів, часто порушують принципи екологічної поведінки, внаслідок чого негативно впливають на мисливську та харчову поведінку диких тварин; моторні човнові екскурсії і незаконний вилов риби зменшують популяцію риб; з вини відвідувачів відбуваються пожежі та засмічення природоохоронних територій. Недостатньо розвинений також освітній аспект вітчизняного екологічного туризму, часто екскурсія чи тур спрямовані тільки на демонстрацію визначних пам'яток або екзотичних «чудес» природи, а не на розуміння екологічних проблем і активне їхнє вирішення.

Позитивний приклад розвитку екологічного туризму в Україні можливий за умови регламентації туристичної діяльності задля додержання режиму охорони природно заповідних компонентів і об'єктів. Екологічні туристичні маршрути доцільно проводити за прокладеними і маркованими екологічними стежками під керівництвом професійного гіда, що підвищить соціальну значущість заповідників, дасть можливість підняти рейтинг заповідної справи, і, як наслідок, сприятиме їхньому визнанню населенням та місцевими органами влади.

У таких умовах потребують вирішення такі завдання щодо активізації розвитку екологічного туризму:

1. Удосконалення нормативно-правової бази екологічного туризму. Для вирішення даного завдання необхідна підготовка, прийняття, а також вдосконалення нормативно-правових актів, які сприяють створенню соціальних, екологічних, економічних умов для розвитку «зеленого» туризму. На розвиток бізнесу в сфері екологічного туризму істотну роль відіграють цільові програми підтримки, основною метою яких є збільшення обсягу туристських послуг і зростання валового внутрішнього продукту [42, с. 207].

2. Підвищення інвестиційної привабливості екологічного туризму. Для вирішення даного питання необхідно формування сприятливих умов для інвестування за допомогою здійснення державної підтримки та ринкових механізмів забезпечення розвитку екологічного туризму за рахунок фінансування коштів обласних та місцевих бюджетів, цільових програм розвитку туризму, коштів приватних інвесторів, банківських кредитів та ін.

3. Створення інформаційних центрів для просування екологічного туризму на ринку туристичних послуг. Для реалізації цього завдання в регіонах повинні діяти центри з просування туристських програм, які повинні здійснювати рекламну і маркетингову діяльність, надавати інформаційно-довідкові, туристські та ділові послуги приїжджають туристам.

Для просування екологічного туризму доцільно [46, с. 242]:

- створити інформаційну базу туристичних ресурсів України;
- розробити та видати каталоги та рекламні буклети по даному виду туризму;
- брати участь у тематичних виставках і науково-практичних конференціях з екотуризму;
- провести маркетинговий аналіз туристичних послуг у сфері екологічного туризму;

– розробити цікаві туристичні маршрути з урахуванням природних і історико-культурних особливостей територій.

4. Розвиток кадрового потенціалу в сфері екологічного туризму. Для цього передбачається підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців за участю вищих та середніх спеціальних навчальних закладів шляхом організації щорічних лекцій, семінарів, практичних занять та інших заходів з екологічного туризму. Дефіцит персоналу для сфери природного туризму є суттєвою проблемою в Україні.

Зростання туризму може привести до появи таких проблем для навколишнього середовища, як збільшення викидів парникових газів, споживання води, викидів неочищеної води, зростання відходів, збиток для місцевого наземного і морського біорізноманіття. Але в той же час туристи є рушійною силою «озеленення» туристичного сектора. Організація поїздок і туризм є галузями, які вимагають значних людських ресурсів. Одне робоче місце в основній туристичній галузі створює приблизно півтора додаткових або непрямих робочих місць в галузях економіки, пов'язаних з туризмом.

Основними завданнями програми розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях є [61, с. 102]:

– законодавче оформлення здійснюваної в межах територій національних природних парків екологічної діяльності;

– впровадження економічного механізму надання платних туристичних послуг, створення на засадах самофінансування, самозабезпечення, самокупності рекреаційних структурних підрозділів національних природних парків;

– забезпечення НПП рекреаційно-туристичною інфраструктурою згідно з міжнародними стандартами (транспортні засоби, умови проживання та харчування туристів, спостережні вежі тощо);

– розроблення і облаштування науково-пізнавальних туристичних маршрутів і еколого-освітніх екскурсійних стежок відповідно до параметрів

внутрішнього ізовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів(інформаційно-охоронні знаки, маліархітектурніформи,інформаційні щити тощо);

- обґрунтування та механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, які використовуються в цілях відпочинку, туризму та лікування;

- інвентаризація кількісно-якісна оцінка наявнихна природно-заповідних територіях рекреаційних природних (кліматичні, бальнеологічні, лісові, пейзажні) і історико-культурних ресурсів;

- формування у туристів, відпочивальників інтелектуально-гуманістичного світобачення і патріотичного ставлення до природної та культурної спадщини країни.

Рекреаційна діяльність в заповідних зонах здійснюється шляхом створення сприятливих умов для відпочинку відвідувачів та охоплює:

- облаштування екологічних і туристичних маршрутів та зон відпочинку;

- організацію екологічних таборів для школярів і молоді;

- залучення місцевого населення до рекреаційної діяльності (надання платних послуг відвідувачам стосовно розміщення, харчування і супроводу);

- надання інформаційних послуг шляхом випуску друкованої, фототавідеопродукції, виготовлення інформаційних стендів;

- залучення і співпраця з рекреаційними закладами регіону стосовно відвідування території національних природних парків.

Сама національні природні парки створюють унікальну можливість узгодження завдань охорони природи з потребами

збалансованого використання природних ресурсів у відпочинку населення. Національні природні парки є каталізатором сталого розвитку країни і базою для розвитку туристичної, рекреаційної, природоохоронної, еколого-освітньої, наукової діяльності, стимулом для розвитку супутніх видів підприємницької

діяльності. Національні природні парки сприяють екологізації різних напрямків господарської діяльності, які здійснюються на їх території (лісове, водне та мисливське господарство). Раціональне освоєння потенціалу НПП, та регіональних ландшафтних парків забезпечить притік фінансових засобів, зайнятості населення у рекреаційній сфері, розширення сфери оздоровлення населення міст.

Розвиток готельно-ресторанної індустрії в Україні є досить перспективним напрямом за рахунок сприятливих умов та багатих рекреаційних ресурсів, проте залишається ще достатньо багато проблем у сфері використання в галузі екологічних принципів, що гальмує процес розвитку готельно-ресторанного бізнесу в рамках сталого розвитку.

Висновки до розділу 4

Вплив на навколишнє середовище закладів розміщення туристичної інфраструктури (в першу чергу, потужних готельних і розважальних комплексів) є досить суттєвим. Основою для створення екологічного готелю є прагнення максимально використовувати природні ресурси та натуральні матеріали для того, щоб не забруднювати атмосферу. Перш за все це продумана система ресурсо- та енергозбереження, що включає жорсткі стандарти економії ресурсів та широке використання альтернативних джерел енергії.

Основною відмінною рисою еко-готелю є ідеологія близькості людини та природи і побудована на цій основі складна система заходів, що спрямована на зниження впливу антропогенної діяльності людини на навколишнє середовище.

Головними напрямками екологізації закладів ресторанного господарства є: використання альтернативних джерел енергії; економія води, тепла; зменшення обсягів відходів; вилучення з використання одноразового

пластикового посуду; екологічність у створенні інтер'єрів ресторанних закладів; інформування відвідувачів про екологічну політику закладів.

Потребують вирішення такі завдання щодо активізації розвитку екологічного туризму: удосконалення нормативно-правової бази екологічного туризму, підвищення інвестиційної привабливості екологічного туризму, створення інформаційних центрів для просування екологічного туризму на ринку туристичних послуг, розвиток кадрового потенціалу в сфері екологічного туризму.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження, проведеного в кваліфікаційній роботі, слід зробити такі висновки.

1. У першій частині роботи визначені теоретико-методологічні основи дослідження екологічного туризму та його роль у збереженні навколишнього середовища. Вивчення поняття екологічного туризму дало змогу з'ясувати, що це вид проведення вільного часу у формі невинного руху, відкриття дикої природи, маршрутного ознайомлення з природними й історичними атракціями території, похідного пізнання традицій тамісцевої культури. Поняття «екологічний туризм» близьке за змістом до поняття «сільський зелений туризм». Проте між ними є різниця, оскільки об'єктом екологічного туризму є дика природа (первинні, не порушені діяльністю людини ландшафти), а об'єктом зеленого туризму – вторинні ландшафти, тобто змінені в процесі антропогенної діяльності людини. Головними принципами екологічного туризму є: відвідування збережених природних територій; стале, невиснажливе використання природних ресурсів, збереження природного, соціального та культурного різноманіття; екологічна навчання туристів, їх участь у місцевих природокористувальницьких культурних діях; досконале планування екологічних турів; участь місцевого населення в розвитку екологічного туризму; економічна ефективність і внесок у сталий розвиток відвідуваних регіонів.

2. Оцінка світового досвіду розвитку екологічного туризму та його ролі у збереженні навколишнього середовища свідчить про те, що основою для розвитку екологічного туризму в кожній країні є її унікальні природні ресурси і природні території, що охороняються, біорізноманіття, природні об'єкти, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Державна політика світових країн у сфері екологічного туризму суттєво відрізняється, що пояснюється специфікою ресурсів. У кожній країні створені й активно діють некомерційні організації, які об'єднують учасників екологічного

туризму, і займаються питаннями координації екологічно-туристичної діяльності на території держави, розробкою екологічно-туристичної політики.

3. Теоретико-методологічну основу проведеного дослідження становить комплексний міждисциплінарний підхід, що заснований на принципах взаємозв'язку та взаємозалежності форм соціально-гуманітарного знання. Завдяки гуманітарним дослідженням екологічного туризму в науковий обіг введено, описаною ідентифіковано емпіричні та фактологічні знання з цієї проблематики. Соціальні дослідження екологічного туризму дали змогу виявити типологію, сутнісно-функціональні, структурно-системні характеристики екологічного туризму як культурно-історичного явища.

4. У другій частині роботи наведена оцінка системи природоохоронних територій і технологій розвитку екотуризму в Україні. Завдяки вдалому географічному розташуванню Україна має різноманітні природні й рекреаційні ресурси, що можуть бути використані в розвитку екологічного туризму. Стратегія розвитку екотуризму та збереження біорізноманіття природних зон України передбачає розробку та запровадження програм, що спрямовані на охорону, збереження й відновлення біорізноманіття.

5. Одним із видів діяльності природно-заповідного фонду в Україні є рекреаційна діяльність. Станом на 01.01.2020р. ПЗФ України налічував у своєму складі 8512 території і об'єктів. В Україні пріоритетною моделлю розвитку екологічного туризму на внутрішньому ринку туристичних послуг є західноєвропейська модель. Ресурсна база об'єктів ПЗФ є достатньо велика як на місцевому рівні, так і на національному, що надає всі можливості для розвитку екологічного туризму в усіх регіонах України.

6. Окреслення основних засад розвитку екотуризму на природоохоронних територіях і в заказниках України дозволило з'ясувати наступне. В Україні екологічний туризм дозволений і практикується в межах відповідних зон таких природоохоронних територій, як біосферні заповідники, природні національні парки, регіональні ландшафтні парки. Сьогодні найвідомішими об'єктами природно-заповідних фондів, які

відвідують туристи, є усі біосферні заповідники, а також національні природні парки.

7.Третій розділ роботи присвячений розгляду методик економічної ефективності екологічного туризму за раціонального використання природоохоронних територій. Досліджуючи ефективність екологічного туризму, необхідно усвідомлювати, що цей вид туристичної діяльності визначається не так обсягом конкретно наданих туристичних послуг, як кількістю споживачів туристичного продукту. Ефект у туристичній індустрії залежить від кінцевого споживання туристичного продукту. Алгоритм оцінки економічної ефективності екологічного туризму включає таку послідовність дій: визначення потреби в інформації, вибір і обґрунтування показників, які характеризують економічний аспект функціонування екологічного туризму; збирання й обробка вихідних даних; аналіз отриманих даних і прийняття управлінських рішень. В якості показників економічної ефективності екологічного туризму використовують такі: частка екологічного туризму в туристичній галузі; кількість туристів; кількість туристів на одиницю місткості всіх місць розміщення; інвестиції в основний капітал у розвиток еко-готелів та ресторанів тощо.

8. У розділі оцінено економічну ефективність екологічного туризму на прикладі природоохоронної зони НПП «Вижницький». Ефективність використання території НПП «Вижницький» можна розглядати як відношення надходжень коштів спеціального фонду до коштів загального фонду фінансування. У 2019 році ефективність склала 8,7%. Спеціальне державне фінансування – це кошти, зароблені НПП «Вижницький» від дозволених видів господарської діяльності. Частка спеціального фінансування в 2019 році склала 8%. Протягом 2019 року обсяг фінансування НПП «Вижницький», сума штрафів за порушення заповідного режиму, витрати на гасіння лісових пожеж зросли.

9. Оцінка економічної ефективності екологічного туризму була проведена на прикладі заповідника «Михайлівська цілина». Ефективність

використання території природного заповідника «Михайлівська цілина» у 2019 році склала 23,8%. Протягом 2019 року обсяг фінансування природного заповідника «Михайлівська цілина» зріс на 6%, сума штрафів за порушення заповідного режиму – на 35,7%, витрати на гасіння степових пожеж, навпаки, скоротилися на 9%. Частка спеціального фінансування в 2019 році склала 19%.

10. Четвертий розділ присвячений оцінці рівня участі готельно-ресторанного бізнесу в системі екотуризму. Основною відмінною рисою екологічного готелю є ідеологія близькості людини і природи та побудована на цій основі складна система заходів, спрямована на зниження впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище.

Головними позитивними умовами, які сприяють розвитку екологічних готелів в Україні, є наявність рекреаційних ресурсів і територій, які придатні для їх розташування, становлення і розвиток виробництва екологічно сертифікованої продукції для будівництва, наявність наукових, науково-дослідних центрів, які спеціалізуються на розробці енерго-, водозберігаючих технологій, підготовці фахівців, наявність навчальних закладів з підготовки фахівців у сфері гостинності, розвиток виробництва екологічно чистих продуктів харчування, наявність широкого спектра додаткових послуг тощо.

11. Головними напрямками екологізації закладів ресторанного господарства є: використання альтернативних джерел енергії; економія води, тепла; зменшення обсягів відходів; вилучення з використання одноразового пластикового посуду; екологічність у створенні інтер'єрів ресторанних закладів; інформування відвідувачів про екологічну політику закладів.

12. У четвертому розділі також були окреслені проблеми й перспективи екотуризму, готельно-ресторанного бізнесу та розвитку природоохоронних територій. Проблемами в розвитку екологічного туризму на території національних природних парків є такі: різне підпорядкування та відповідно відсутність єдиної стратегії управління і розвитку національних природних парків; низький рівень заробітних плат і низька мотивація

співробітників парків; недостатній рівень державного фінансування, відсутність коштів на розвиток інфраструктури, неможливість займатися розвитком інфраструктури за межами території парків; несприйняття місцевими адміністраціями й органами місцевого самоврядування парків, небажання співпрацювати; відсутність розуміння, як розвивати туризм, із боку співробітників парків.

Потребують вирішення такі завдання щодо активізації розвитку екологічного туризму: удосконалення нормативно-правової бази екологічного туризму; підвищення інвестиційної привабливості екологічного туризму; створення інформаційних центрів для просування екологічного туризму на ринку туристичних послуг; розвиток кадрового потенціалу в сфері екологічного туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А. Г., Мирошник Ю. А. Еко-тренд в сфері гостинності: економічні та соціальні аспекти. *Ефективна економіка*.2020. № 5.URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7904>
2. Алексеєва Т. М. Екологічний стан рослинності міських парків як чинник розвитку туризму. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*.2019.Вип. 1.С. 106-112.
3. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. URL: http://tourlib.net/books_tourism/babkin08.htm
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
5. Білецька В. В.,ВржесневськаГ. І., Петренко Є. М. Екологічний туризм у системі фізичного виховання учнівської молоді. *Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*.2015.Вип. 12.С. 5-7.
6. Біорізноманіття в Україні. Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» URL: <https://www.facebook.com/npptsuman/posts/2513783628846061/>
7. Братіцел М. Л. Сучасні форми екокультури в закладах ресторанного господарства України.*Культура України. Серія : Культурологія*.2018.Вип. 62.С. 215-223.
8. Верес О. В. Екологічний туризм в сучасній Україні: стан та перспективи розвитку.*Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки*.2014.Вип. 12.С. 256-262.
9. Вишневський В.І. Екологічний туризм: навчальний посібник. К. : Інтерпрес ЛТД, 2015.140 с.

10. Гальків Л.І., Килин О.В., Стручок Н.М. Стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 189-193.

11. Гоцелюк А. Ю. Сільський зелений туризм – пріоритетний напрям диверсифікації економіки сільських територій Миколаївської області. *Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. №2. Т. 2. С. 174–177.

12. Добрянська І.В. Екотуризм як екологічно значущий напрямок діяльності. URL: <http://www.rusnauka.com/>

13. Довкілля України за 2019 рік. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

14. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. URL: <http://bib.convdocs.org/v10943/>

15. Дубіс Л. Природні атракції на територіях природно-заповідного фонду Закарпатської області: проблеми і перспективи використання для екотуризму. Л. Дубіс, Н. Габчак. *Фізична географія та геоморфологія*. 2018. Вип. 1. С. 5-15.

16. Іванова В. Г. «Сільський туризм» як категорія науки адміністративного права та законодавства України. *Право і суспільство*. 2010. №3. С. 119–125.

17. Карта заповідних зон: освітній портал OSVITANET. URL: http://www.osvitanet.com.ua/base_book/geography8/g8_41.html

18. Ковалев Р.С., Гильманова Е. А. Система показателів для оцінки розвитку екологічного туризму в регіонах. *Карельський научний журнал*. Т. 9. № 2(31)2020. С. 65-67

19. Козловський О. Ю., Дунаєвська О. Ф. Екологічний та зелений туризм: визначення, особливості, стан розвитку на Житомирщині. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 25. С. 151-160.

20. Корчук О. С., Купач Т. Г. Екологічний туризм на природно-заповідних територіях України. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 7. С. 119-123.
21. Коценко К. Ф., Громоздова Л. В. Сільський та екологічний туризм: сучасні тенденції та роль у підвищенні рівня соціально-економічного розвитку сільського населення України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2019. № 18. С. 22-30
22. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [Монографія]. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. 254 с
23. Кузик С. П. Географія туризму: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 271 с.
24. Куценко В. І. Аграрний й екологічний туризм в якості локомотива розвитку сільської економіки. *Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки*. 2009. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_2_23
25. Максанова Л. Б-Ж., Гусева Е. Ю., БаастынОюнгэрэл, Аюшеева С. Н., Мункуева В. Д. Международный опыт развития экотуризма: страновая специфика и общеподходы. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Естественные науки*. 2019. №2. С. 54-65.
26. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2 вид. перероб. та доповн. К.: Центр учбової літератури, 2012. 366 с.
27. Мілінчук О.В. Туризм на природоохоронних територіях України. *Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник»*. 2017. Вип. 5(05). С. 67-71.
28. Михайлюк О. Л. Екологічний ризик розвитку сільського (зеленого) туризму в Одеській області. *Економічні інновації*. 2014. Вип. 58. С. 208-217.
29. Михайлюк О. Економічний, інфраструктурний і екологічний потенціали для розвитку круїзного туризму в Одеській області. *Науковий*

вісник [Одеського національного економічного університету].2014.№ 10.С. 113-124.

30. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні, офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. 2019. URL: <http://mepr.gov.ua/ua>

31. Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія.* 2013. № 2.С. 164-169.

32. Отто О.В. Влияниеэкологическогофактора на развитиегостиничногобизнеса. *Наука и туризм: стратегиивзаимодействия.*2017. Выпуск 7 (5). С. 22-28.

33. Паньків Н. Є., ГунькоВ. М. Вплив закладів туристичної інфраструктури на навколишнє середовище та розвиток еко-готелів як інноваційної концепції гостинності. *Науковий вісник НЛТУ України.*2017.Вип. 27(3).С. 108-112.

34. Паньків Н. Є. Природоохоронні території як база розвитку екологічного туризму у Львівській області на прикладі національного природного парку «Сколівські Бескиди». *Науковий вісник НЛТУ України.* № 29(5). С. 88-92.

35. Паньків Н. Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2020. Т. 30, № 3.С. 71-76

36. Папп В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт.* 2015. №18. С. 17–22.

37. Печенюк А. П. Екологічний аудит об'єктів сільського зеленого туризму.*Інноваційна економіка.* 2017.№ 1-2 С. 84-87.

38. Порошина О.В. Оценкаэффективностиразвитиясферытуризма на основецелееориентированногоподхода.*Проблемыразвитиятерритории.* 2016. №1. С.75-95.

39. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. №2456-XII. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

40. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

41. Поводження з відходами в готельно-ресторанному бізнесі: практичні питання. URL:<https://ecolog-ua.com/articles/povodzhennya-z-vidhodamy-v-gotelno-restorannomu-biznesi-praktychni-pytannya>

42. Посохов І. С., Сагайдачна А. В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2019. Вип. 9. С. 203-212.

43. Ржепецька Н. М. Екологічний туризм як засіб збереження навколишнього середовища. *Географія та туризм.* 2011. Вип. 15. С. 103-111.

44. Савіцька О.П., Савіцька Н.В. Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.* 2017. Випуск 15. С. 122-128.

45. Сірко Г. Цінність біорізноманіття. Станіславський натураліст. *Час відкривати світ.* 2019. URL: naturalist.if.ua

46. Соколовський В., Щоголева І. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Середнього Придніпров'я. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія.* Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1 (Вип. 46). С. 239-247.

47. Сонько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: [кол. монографія]. Умань, 2012. С. 279-281.

48. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм : навч. посіб. /Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.

49. Ступень Н. М. Світовий досвід розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 3. С. 94-99.

50. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія : Географічна*. 2013. Вип. 41. С. 318-330.

51. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 1. С. 35-41.

52. Тищук І. В. Особливості розвитку зеленого туризму в розвинених країнах світу. *Електронне фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2016. №9. С. 571–576.

53. Тищук І. В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / за науковою редакцією д.е.н., професора Матвійчук Л. Ю. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 260 с.

54. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 537 с.

55. Фіткайло О. А. Дитячий екологічний туризм: ресурсне забезпечення та перспективи розвитку в Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія*. 2013. № 2. С. 169-176.

56. Халімовська І. В. Екологічний туризм як чинник розвитку сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 67. С. 89-96.

57. Чорненька Н. В., Терехуха А. А., Костюк І. В. Екологічний напрям посилення конкурентоспроможності регіонального туризму. *Географія та туризм*. 2015. Вип. 34. С. 173-182.

58. Bansal S., Kumar J. «Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park».

International Journal of Social Ecology and Sustainable Development. 2011. № 2(2). P. 31–40.

59. Buckley R. «Tourism and Environment». *Annual Review of Environment and Resources*. 2011. P. 397–416.

60. Compendium of Best Practices and Recommendations for Ecotourism in Asia and the Pacific. Madrid: UNWTO, 2012. 128 p.

61. Kadnichanska, M.. Osoblyvosti rozvytku ekoturizmu u natsionalnykh pryrodnykh parkakh Lvivshchyny. (Ser. International relations). *Bulletin of Lviv University*. № 24. P. 101–105.

62. Saayman, Melville; Rossouw, Krugel. «The impact of tourism on poverty in South Africa». *Development Southern Africa*. 2012. № 29 (3). P. 462–487.

63. Songjun Xu, Liang Mingzhu, Naipeng Bu, Steve Pan. Regulatory frameworks for ecotourism: An application of Total Relationship Flow Management Theorems. *Tourism Management*. 2017. Vol. 61. P. 321–330.

64. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017: Growth Paving the way for a more sustainable and inclusive future. World Economic Forum, 2017. URL: <http://www3.weforum.org/docs/>

65. Офіційний сайт Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mepr.gov.ua/>

66. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

67. Офіційний сайт НПП «Вижницький». URL: <http://www.npp.cv.ua/>

68. Офіційний сайт Природного заповіднику «Михайлівська цілина». URL: <https://discover.sm.ua/locations/prirodnyj-zapovednik-mihajlovskaa-celina>

69. Офіційний сайт Міжнародної асоціації по стандартизації. URL: <https://www.iso.org/home.html>

70. Офіційний сайт ZeroWaste в Україні. URL:
<https://zerowastelviv.org.ua/pro-zero-waste-lviv/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Характеристика видів природно-заповідного фонду та можливість реалізації рекреаційних цілей у межах кожного [27, с. 69]

Вид ПЗФ	Характеристика	Можливість провадження туристичної діяльності
1. Природні заповідники	є природними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, які утворюються задля збереження у природному стані типових чи унікальних для цієї ландшафтної зони природних комплексів.	Не визначено.
2. Біосферні заповідники	є природними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, які утворюються задля збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери.	Рекреаційна діяльність згідно з зонуванням (дозволена у зоні антропогенних ландшафтів).
3. Національний природний парк	є природоохоронною, рекреаційною, науково-дослідною, культурно-освітньою установою загальнодержавного значення, яка створюється задля збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів і об'єктів, що мають особливу оздоровчу, природоохоронну, історико-культурну, освітню, наукову, естетичну цінність.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування: в зоні регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок і оздоровлення населення, огляд мальовничих та пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування і обладнання туристських маршрутів та екологічних стежок; зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, кемпінгів, мотелів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку; тут забороняється будь-яка господарська діяльність, яка не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони чи може шкідливо вплинути на стан природних комплексів.
4. Регіональні ландшафтні парки	є природоохоронними, рекреаційними установами місцевого або регіонального значення, які створюються задля збереження в природному стані типових чи унікальних природних комплексів і об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.	Забезпечує створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.
5. Заказники	є природними територіями (акваторіями) задля збереження та відтворення природних комплексів або їхніх компонентів.	Не визначено.

6. Пам'ятки природи	окремі унікальні природні утворення, які мають особливе природоохоронне, наукове, пізнавальне, естетичне, культурне значення, задля збереження їх у природному стані.	Не визначено.
7. Заповідні урочища	цестепові, лісові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, які мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне значення, задля збереження їх у природному стані.	Не визначено.
8. Ботанічні сади	є науково-дослідними природоохоронними установами, метою діяльності яких є створення, поповнення і збереження ботанічних колекцій, ведення навчальної, наукової, освітньої роботи.	Рекреаційна діяльність згідно з зонуванням: експозиційна зона передбачає відвідування в порядку, який встановлюється адміністрацією ботанічного саду.
9. Дендрологічні парки	є науково-дослідними природоохоронними установами, метою діяльності яких є збереження та вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев та чагарників і їхніх композицій для найбільш ефективного наукового, рекреаційного, культурного та іншого використання.	Рекреаційна діяльність згідно з зонуванням
10. Зоологічні парки	є природоохоронними культурно-освітніми і науково-дослідними установами, що створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних і місцевих видів тварин, збереження їхнього генофонду, вивчення дикої фауни та розроблення наукових основ її розведення у неволі.	Рекреаційна діяльність згідно з зонуванням, зокрема рекреаційна зона призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку.
11. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	є природоохоронними рекреаційними установами, метою яких є охорона цінних зразків паркового будівництва і їхнього використання в наукових, естетичних, виховних, природоохоронних, оздоровчих цілях.	На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій і масовий відпочинок населення.

Об'єкти природно-заповідного фонду України[66]

Показник	2012	2015	2017	2018	2019
Об'єкти природно-заповідного фонду	8028	8184	8296	8396	8512
природні заповідники	19	19	19	19	19
біосферні заповідники	4	4	5	5	5
національні природні парки	47	49	49	49	52
заказники:	3042	3131	3195	3258	3354
- загальнодержавного значення	309	310	320	320	326
- місцевого значення	2733	2821	2875	2938	3028
пам'ятки природи	3388	3422	3460	3492	3513
- загальнодержавного значення	132	134	136	136	136
- місцевого значення	3256	3288	3324	3356	3377
ботанічні сади	28	28	28	28	28
- загальнодержавного значення	18	18	18	18	18
- місцевого значення	10	10	10	10	10
зоологічні парки	13	13	13	13	13
- загальнодержавного значення	7	7	7	7	7
- місцевого значення	6	6	6	6	6
дендрологічні парки	54	57	58	58	61
- загальнодержавного значення	19	19	20	20	20
- місцевого значення	35	38	38	38	41
парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	556	569	572	576	581
- загальнодержавного значення	89	89	89	89	89
- місцевого значення	467	480	483	487	492
регіональні ландшафтні парки	69	81	82	83	83
заповідні урочища	808	811	815	815	803

Площа земель заповідників та національних природних парків за регіонами

[66]

Регіон	Загальна площа, га	Природні заповідники	Біосферні заповідники	Національні природні парки
Україна	2063865,4	206630,6	479110,8	1378124,0
АРК	74755,1	63855,1	–	10900,0
Вінницька	20203,4	–	–	20203,4
Волинська	124743,6	2975,7	–	121767,9
Дніпропетровська	3766,2	3766,2	–	–
Донецька	64359,7	3033,2	–	61326,5
Житомирська	50976,8	50976,8	–	–
Закарпатська	157716,3	–	58035,8	99680,5
Запорізька	94982,9	100,0	–	94882,9
Івано-Франківська	125683,9	5344,2	–	120339,7
Київська	244171,4	–	226964,7	17206,7
Кіровоградська	–	–	–	–
Луганська	12672,0	5403,0	–	7269,0
Львівська	72675,0	2084,5	–	70590,5
Миколаївська	47249,1	3010,6	2741,0	41497,5
Одеська	100724,0	–	51547,9	49176,1
Полтавська	22792,6	–	–	22792,6
Рівненська	77813,9	47046,8	–	30767,1
Сумська	40458,1	882,9	–	39575,2
Тернопільська	28198,2	9516,7	–	18681,5
Харківська	22690,0	–	–	22690,0
Херсонська	306514,2	–	139821,4	166692,8
Хмельницька	270078,7	–	–	270078,7
Черкаська	19862,1	8634,9	–	11227,2
Чернівецька	27801,6	–	–	27801,6
Чернігівська	41988,5	–	–	41988,5
міста				
Київ	10988,1	–	–	10988,1

Рис. Г.1. Заповідник «Асканія-Нова»

Рис. Г.2. Дунайський заповідник

Рис. Г.3. Карпатський заповідник

Рис. Г.4. Чорноморський біосферний заповідник

Рис. Г.5. Парк «Синевир»

Рис. Г.6. Луганський заповідник

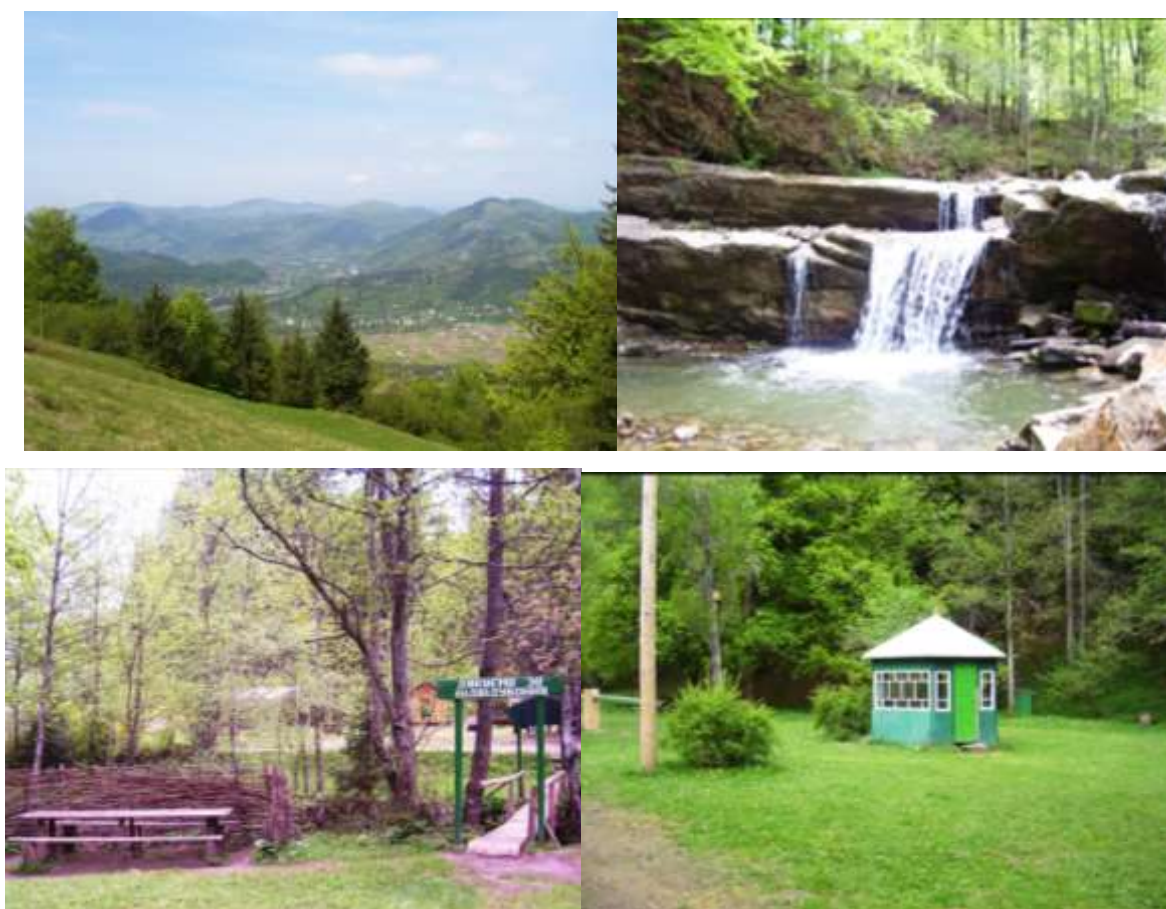

Рис. Д.1.НПП «Вижницький»

Рис. Е.1. Природний заповідник «Михайлівська цілина»